

**AIRBORNE
REGION**
ARNHEM | EDE | OVERBETUWE | RENKUM

REMEMBERS
01 TM 26 SEPTEMBER 2018

**HERDENKEN
BESEFFEN
EN BELEVEN**

VOLLEDIGE PROGRAMMA ZIE:
VISITARNHEM.COM/AIRBORNEKALENDER

versie billboard poster 2018

Airborne Region Remembers

HERDENKEN - BESEFFEN - BELEVEN
rondom de Slag om Arnhem,
onderdeel van Operatie Market Garden

'Wie het verleden niet kent zal geen greep krijgen op de toekomst'

Golo Mann

september 2018, masterplan Airborne Region door gemeenten en veld.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting Masterplan Airborne Region	3
1.1	<i>Regio met wereldberoemd verhaal</i>	3
1.2	<i>In vogelvlucht door de regio</i>	5
1.3	<i>Begroting en dekkingsplan Airborne Region (zie ook 9)</i>	9
2	Historische context	10
3	Relevantie vandaag	13
4	De aanleiding	14
4.1	<i>Bestuurlijke intentieverklaring Airborne Regio</i>	14
4.2	<i>Behoeftte van organisaties in de Airborne Regio</i>	15
4.3	<i>Regionale en landelijke partners</i>	16
5	Visie op samenwerking	19
5.1	<i>Noodzaak en urgentie</i>	19
5.2	<i>Missie</i>	20
5.3	<i>Airborne producten en diensten, duurzame voortrekkersrol</i>	21
5.4	<i>Landelijk aansluiten, onderzoek en thema's</i>	21
6	Oprichting Stichting Airborne Region	22
6.1	<i>Stichting op 'afstand' met vier bestuursleden</i>	22
6.2	<i>Randvoorwaarden, prestatieafspraken, output gestuurd</i>	23
6.3	<i>SAH uitgelicht</i>	24
6.4	<i>Iedereen kan meedoen, maar wel binnen het kader van de missie</i>	25
7	Visie op samenhang	26
7.1	<i>Samenwerking instellingen en zichtbaar regio verbeteren</i>	26
7.2	<i>Samenwerking gemeenten en daardoor krachtiger regio</i>	26
7.3	<i>Suggestie, regioregelingen (niet meegenomen in aanvraag)</i>	27
8	Airborne Region, doelen en projecten	27
8.1	<i>Doelstellingen</i>	27
8.2	<i>Metten is weten</i>	28
8.3	<i>Herdenken, Beseffen en Beleven</i>	29
8.4	<i>Herdenken en de extra kosten</i>	29
8.5	<i>Beseffen en de extra kosten</i>	31
8.6	<i>Beleven en de extra kosten</i>	34
9	Begroting en dekkingsplan i.h.k.v. Gelderland Herdenkt	40
10	Bijlage	42
10.1	<i>Regioregelingen (niet begroot alleen als idee geopperd)</i>	42

1 Samenvatting Masterplan Airborne Region

Op de volgende pagina's de intentie, de hoofdlijnen en de kosten die de Airborne Region, gemeenten en veld, vraagt, i.h.k.v. het provinciale programma Gelderland Herdenkt, samengevat. De afgelopen jaren is er door partijen al flink geïnvesteerd. Dat is waar. Maar het vraagt een meerjarige inzet om het niveau van voorzieningen en de bereikbaarheid ervan nog beter op elkaar te laten aansluiten en de vindbaarheid ervan te vergroten.

Airborne Region, in dit kader bestaande uit de 'kerninstellingen' en de gemeenten Arnhem, Ede, Overbetuwe en Renkum grijpen het 75ste kroonjaar voor een krachtig jubileum programma met louter bovenlokale projecten die zowel voor de bewoners, het onderwijs en het toerisme op de langere termijn hun uitwerking zullen hebben. Juist die samenwerking en het kijken over elkaars grenzen, gemeenten en instellingen, is bepalend voor de succesfactor.

Een proces dat veel vraagt van mens en middelen en gaat leiden tot een schaalvergroting van aandacht voor de gitzwarte bladzijden in deze regio. En door het te hebben over wat dat betekende voor militairen en burgers en de generaties tot nu toe, we daarmee een positieve bijdrage kunnen leveren aan het voorkomen van conflicten. Terug te vinden in de statuten van de Stichting Airborne Region.

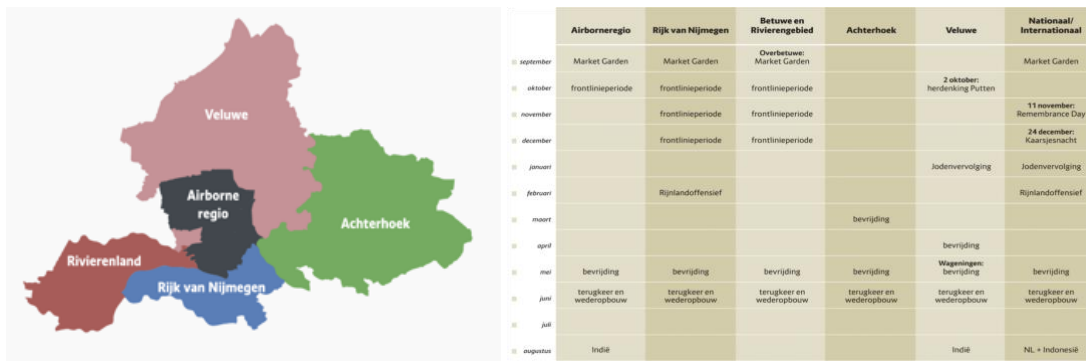
In aansluiting op de samenwerking binnen de regio vragen zowel Provincie Gelderland als vfonds om een coherent plan van aanpak. Te financieren op regioniveau. Vanuit die wens is deze aanvraag geschreven en is de begroting en de dekking op regio niveau opgesteld. Aansluitend op het feit dat zowel kleinere als grotere investeringen met elkaar opgeteld het succes gaan bepalen.

Dit plan legt de focus op de meerjarige structuur. Op events van regionaal, provinciaal of (inter) nationaal belang. Daarvoor blijven we ons, aansluitend op het beleid van de VeluweAlliantie (programma Veluwe op 1) en de toeristische visie van de Provincie, meerjarig voor inzetten. Er is uiteraard veel meer zoals herdenkingen, kransleggingen re-enactment, kleinere musea, parades, sport, markten, concerten, enz. Zie voor een vollediger indruk van de jaarlijkse terugkerende activiteiten www.visitarnhem.com/airbornekalender.

Voor u ligt straks het plan van aanpak van de Airborne Region in het kader van de aanvraag richting Gelderland Herdenkt 2019-20. Het plan verhoudt zich tot het plan van aanpak Veluwe Remembers van de gehele regio Veluwe in die zin dat het Airborne verhaal één van de speerpunten is. In 2019 en 2020 ook aandacht voor de Joodse Geschiedenis op de Veluwe en de Bevrijding door de Canadezen. Die dubbelen overigens ook onze regio.

1.1 Regio met wereldberoemd verhaal

Gelderland telt 4 regio's op geografische samenhang. De 5de regio valt binnen de Veluwe en een rand Rivierenland en kenmerkt zich, doordat ze gevormd wordt door een van de beroemdste verhalen uit de Nederlandse oorlogsgeschiedenis. De Slag om Arnhem, onderdeel van Operatie Market Garden.

Regio's met 9 maanden durende verhalende GH kalender in het 75ste kroonjaar

De Slag om Arnhem, bekend van o.a. Sir Richard Attenborough's klassieker A Bridge Too Far en waar historici nog altijd niet over uitgeschreven zijn. In 2018 scheen meesterverteller Anthony Beevor, in zijn boek Arnhem The Battle for the Bridges, een kritisch licht over de keuzes, verloop en gevolgen van de verloren slag en de laatste Duitse overwinning. Misschien is het juist de heroïsche inzet van de militairen en burgers in relatie tot het 'gemankeerde' aanvalsplan dat de Slag om Arnhem zo een bijzondere plek geeft tussen alle WO2 operaties.

In een interview met NRC Handelsblad schetst Beevor een belangrijk gevolg voortkomend uit deze donkere periode en die voelbaar is in de vele persoonlijke verhalen, internationale contacten en activiteiten in deze regio.

“Gezien de enorme prijs die de inwoners van Arnhem hebben betaald, vind ik het bijzonder ontroerend om te zien hoe hecht de band tussen de Britse veteranen en de plaatselijke bevolking altijd is geweest. Nergens anders – niet in Normandië, niet in de Ardennen – is de relatie zo sterk als in Arnhem. ...”

Met Arnhem is hier vast ook de hele Airborne Region te bedoelen. Het DNA van de Slag zit in de genen van de inwoners en het verhaal geeft de mogelijkheid naast de kennis over wat er is gebeurd, vanuit diverse perspectieven de noodzaak voor dialoog over vrede, vrijheid en inclusiviteit te blijven voeren.

“Als onderdeel van de operatie Market Garden had de Slag om Arnhem in september 1944 moeten leiden tot de bevrijding van het noorden en westen van Nederland. En daarom zou de herdenking van de Slag om Arnhem een nationaal karakter moeten krijgen. Ook al mislukte het offensief bij de John Frostbrug en duurde het tot mei 1945 voordat de bevrijding een feit was. De mensen die toen grote offers voor onze vrijheid hebben gebracht doen we daarmee recht. Door van de Slag om Arnhem een nationale gebeurtenis te maken, krijgt het verhaal van wat zich in de regio heeft afgespeeld nog meer betekenis en bekendheid. Daar gaat het mij om. Niet om Arnhem op de kaart te zetten.”

Burgemeester Marcouch, Gelderlander 3 juli 2018

Het is vast niet ongepast om hier te schrijven dat achter deze ambitie ook de bestuurders van de andere Airborne gemeenten te scharen. Gemeenten stemmen daarvoor meer met elkaar af en bezien de regio en het verhaal als een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Vanuit Stichting Airborne Region meer gemeenschappelijke uitstraling en het stimuleren van uitwisseling en ontwikkeling van ideeën en projecten regio breed. Zichtbaar op de kaart.

1.2 In vogelvlucht door de regio

Ieder regulier jaar telt de bezoekersstroom zo rond de 300.000 belangstellenden die wandelend, crossend, luisterend, kijkend, lerend, sprekend, herdenkend en herinnerend de evenementen en instellingen bezoeken. In het 70ste kroonjaar was de schatting rond 400.000. De extra inzet voor het 75ste kroonjaar zal waarschijnlijk een stijgende lijn naar 450.000 of meer tonen. En daar komt de mediaexposure voor diverse evenementen met meer dan 600.000 kijkers bij. Met alle nog nieuw te ontwikkelen jaarrond activiteiten en investeringen in locaties gaat dat opgeteld ver over de 1.000.000 die, op een of andere manier op enig moment, kennismaken van het verhaal rondom de Slag.

Dat is in vergelijking met een drukbezochte publieke attractie, vergeef dit woord in deze context, al een ongekend aantal. Die stijgende lijn willen we graag vasthouden. Het 75ste kroonjaar is de gelegenheid deze ontwikkeling verder in gang te zetten. Daarin plek voor evenementen met (inter)nationale en (inter)regionale uitstraling. De optelsom en verbintenis van grote en kleinere projecten bij elkaar maakt dat het voor zoveel mogelijk doelgroepen interessant wordt.

De regio werkt aan de:

- verhoging van de potentie van de vaste locaties in Arnhem, Driel, Ede, Oosterbeek. Met het Airborne Museum 'Hartenstein' als spin in het midden,
- het verknopen van de fysieke routes tot een herkenbaar web en het aanbieden digitale routes voor gebruikers om altijd maar ook overal de verhalen te kunnen beleven. Kansen voor educatie daarvan benutten,
- afstemming en ontwikkeling van meer lifelong learning diensten, pakkende kort -of langlopende events zoals kleine of 'blockbuster' exposities en (multimedia) concerten en vernieuwen van manieren van herdenken en vieren middels symposium, conferentie, lezing en debat,
- meertalige beschikbaarheid, de vindbaarheid van alles voor bewoner en bezoeker,
- diversiteit in aanbod voor diverse doelgroepen,
- aanbod voor alle soorten onderwijs,
- de inrichting van de Stichting Airborne Region als blijvend netwerkplatform.

Herdenken, Beseffen en Beleven lopen hier naadloos in elkaar over. Ieder draagt bij vanuit zijn expertise. Een overzicht nu van enkele belangrijke ontwikkelingen in vogelvlucht per gemeente. Ook bedoeld om te laten zien dat naast de vraag aan Gelderland Herdenkt er door gemeenten vaak nog een veelvoud wordt geïnvesteerd. En dat er partijen zijn, zoals de 11 Luchtmobiele Brigade, waarvan de bijdrage van ongekend belang is voor het succes van sommige activiteiten.

Steeds startend met een project dat in ieder geval nationale zeggingskracht heeft. Dat neemt niet weg dat juist de optelsom van alle inspanningen het voor educatie of toeristisch bezoek aantrekkelijk maakt het verhaal in al zijn facetten en vanuit multi-perspectief te herdenken, te beseffen en te beleven. Onderstaand is een uitsnede van wat er allemaal op de kalender komt.

Arnhem is bij uitstek de stad waar het nieuwe herdenken en het vieren van vrijheid gecombineerd, met aandacht voor verleden en toekomst, het meest in oog springt. Meer dan elders staat het perspectief van de burger of mens achter de militair in projecten centraal.

- Bridge to Liberation is grootste Experience van Nederland op dit terrein. Een wereld van 360 graden met muziek, visuele effecten, film en dans. Spannende, mooie en ontroerende verhalen die je zo in 'het nu' zou kunnen plaatsen. Met 20.000 bij de John Frostbrug in Arnhem over de impact van oorlog en de waarde van vrijheid. In 2019 staan 4 perspectieven centraal die in september 1944 op hetzelfde moment op en bij de brug waren. Een Arnhemse burger, een Engelse majoor die op de brug is gesneuveld, een Duitse SS-commandant en aandacht voor de Poolse inzet. De NPO zal opnamen maken (t.b.v. live uitzending of registratie) daarmee wordt een groot landelijk publiek bereikt. De 11 Luchtmobiele Brigade is gevraagd een bijdrage te leveren.
- Bridge to the Future maakt zich hard voor de opvoering van Britten's War Requiem over de waanzin van oorlog en de speciaal in 1955 'voor Arnhem' gecomponeerde Arnhemse Psalm waarin het leed van de burgers centraal staat. Ze verstevigt haar positie met educatie, debat en lezingen. Onderbouwd door een meerjarenvisie en staat zij garant voor actueel programma met aansprekende gasten.
- Airborne at the Bridge is op 31 maart 2017 geopend en vervangt het voormalige informatiecentrum Slag om Arnhem. Ze is de museale dependance van Airborne Museum 'Hartenstein'. Hierdoor heeft Arnhem een plek waar bezoekers op aansprekende wijze alles te weten komen over de dramatische gebeurtenissen bij de brug in september 1944. De plek staat voor vrijheid en het herdenken van iedereen die zich voor onze vrijheid heeft ingezet.
- De Nacht van Eusebius zal in 2019 een programma presenteren rondom het gegeven van de veerkracht van burgers in oorlog en wederopbouw. De evacuatie van bewoners en het gebombardeerde Arnhem destijds laten zich koppelen aan de verwoestingen die we dagelijks tot ons krijgen zoals die in de steden van Syrië. Samen met culturele partners als museum Arnhem, Generale Oost wordt gewerkt aan een multimediale presentatie, met video-installatie en fotografie, en vanuit het WO2 perspectief van de kerk zal een kleine tentoonstelling te zien zijn.
- De GPS gestuurde app AirborneStories Arnhem ging in maart 2018 in de lucht. Deze wandelroute vertelt op 25 locaties in de stad een verhaal over de Slag om Arnhem. Daardoor zie je de stad van nu vanuit verschillende historische perspectieven. Een volwassene, een kind of een militair.

Ede zet in op verduurzaming van haar infrastructuur en grote evenementen. Het militair perspectief is als vanouds sterk vertegenwoordigd.

- Wings of Freedom, augustus 2019. Opening voor de regio. Een Airshow waarmee herdenken en vieren hand in hand gaan. Het doel van deze show is om zowel het geallieerde perspectief als het Duitse perspectief in de lucht en op de grond in beeld te brengen. Oude vliegtuigen uit de hele wereld zullen te zien zijn en er wordt getoond hoe een militair vliegveld er in 1944 uitzag. Educatie krijgt een plek tijdens de eerste dagen. Evenement met een ziel.
- De Airborne Luchtlandingen zullen in september 2019 een spectaculairder karakter krijgen. Partner de 11 Luchtmobiele Brigade zal naast de 'reguliere dropping' zich inzetten om een vollediger beeld te schetsen van hoe de aanvoer vanuit de lucht en luchtlanding zich destijds heeft afgespeeld.

- Het Platform Militaire Historie Ede is nieuw gehuisvest in de voormalige hoefmederij op de Arthur Koolkazerne. Nu de mogelijkheid voor de ontvangst van meer publiek. PMHE ontwikkelt meer wisseltonstellingen en verzorgt battlefield tours.
- PMHE heeft de ambitie ook digitaal te gaan en een GPS gestuurde verhalenroute te maken voor volwassenen en voor educatiedoeleinden. Analoog aan de te lopen meertalige route zoals in Arnhem al met de AirborneStories app. Met deze bijdrage worden in de regio de kenmerkende verhalen ontsloten. AirborneStories Ede in dit geval.
- Onthulling landmark Dropzone Ede op de Ginkelse Heide. Dropzone Ede wordt een startpunt voor een ontdekkingsreis door Ede en de Airborne Region. Op zoek naar plekken die iets vertellen over 1944 en over WO II.

Overbetuwe heeft een uniek Pools gedeelte van het verhaal van de Slag op haar grondgebied. Het Pools militair perspectief staat centraal.

- Sinds 2014 is er het informatiecentrum ‘De Polen van Driel’ en belicht de Airborne activiteiten van de 1ste Poolse Onafhankelijke Parachutistenbrigade. Tevens gaat het in op het ontstaan van deze brigade, de oneervolle behandeling van deze Polen na het mislukken van de operatie en de vriendschappelijke band die is ontstaan uit dankbaarheid tussen de Drielse bevolking en de Poolse parachutisten.
- Net als in Ede wil het informatiecentrum zich versterken met een GPS gestuurde verhalenroute voor volwassenen en voor educatiedoeleinden. Analoog aan de te lopen meertalige route zoals in Arnhem al met de Airborne Stories app. Met deze bijdrage worden in de regio de kenmerkende verhalen ontsloten. Uiteraard nu ook in het Pools. AirborneStories Driel wordt het dan.
- Met de 11 Luchtmobiele Brigade en de Poolse 6^e Luchtmobiele Brigade in gezamenlijke oefening wordt een groot evenement in de uiterwaarden georganiseerd waarbij de oefening gecombineerd gaat worden met lokale muziek o.a. verzorgd door de muziekvereniging Concordia uit Driel die dan 100 jaar bestaat, de Poolse militaire kapel en mogelijk nog anderen.

Renkum heeft met het Airborne Museum ‘Hartenstein’ een sterke regiotroef in handen. Ze vertellen uiteraard het hele verhaal van Slag, maar het accent op het Brits perspectief in Oosterbeek is niet te ontkennen.

- Het Airborne Museum ‘Hartenstein’ is de centrale spil in de regio. En stond al even in de steigers. In 2019 wordt de restauratie opgeleverd. Naast de lopende tentoonstellingen verzorgt AMH dan een buitententoonstelling door een bekende fotograaf die veteranen heeft geportretteerd. Elementen zullen ook in Airborne at the Bridge in Arnhem te zien zijn. In de winter 19/20 gaat het museum dicht. In die periode wordt de laatste hand gelegd aan Fase 3 en dat betreft de museale herinrichting. Om de belevenis rondom de Slag nog sterker te maken en om beter uitgerust te zijn voor de groei van de publiekstream. Wanneer alles volgens plan verloopt opent AMH op 4 mei 2020 de museale deuren spectaculair met kindertentoonstelling Watership Down. Schrijver Richard Adams baseerde zich bij het schrijven op zijn ervaringen in de Airborne. Kernwaarden van democratie. Samenwerking met de familie en het museum heeft de wereldprimeur.
- Sinds 1947 wordt jaarlijks op de eerste zaterdag in september de Airborne Wandeltocht gehouden, het betreft de grootste eendaagse herdenkingswandeltocht ter wereld. Om m.n. jongeren intensiever te betrekken bij de regionale historie is het noodzakelijk om een actief en educatief jeugdproject te hebben, niet alleen voor de jeugd uit Oosterbeek, maar ook voor de jeugd uit de gehele Airborne regio.

- Net als in Ede en Driel wil ook Renkum zich versterken met een GPS gestuurde verhalenroute voor volwassenen en voor educatiedoeleinden. Analoog aan de te lopen meertalige route zoals in Arnhem al met de AirborneStories app. Met deze bijdrage worden in de regio de kenmerkende verhalen ontsloten. AirborneStories Renkum kan daarop aansluiten.

11 Luchtmobiele Brigade aan wie de regio veel dank is verschuldigd, biedt nog een toekomstperspectief. Bij alle ontwikkelingen die we in de regio doormaken mag en kan defensie niet ontbreken. In het geval van de Airborne Region is de bijdrage van alleen al de 11 Mobiele Luchtbrigade van ongekend belang en vrijwel niet te kapitaliseren. In gesprek met brigadegeneraal Ron Smits over hoe hij de toekomst ziet als het om bijdrage aan de regio liet hij doorschemeren dat hij zich een verschuiving van of aanvulling op accenten kan voorstellen. Hier liggen toekomstig kansen om verder over na te denken.

- Nu ligt de nadruk op de spectaculaire inzet van manschappen, maar een aanpak waarbij de innovatieve technologische aspecten van de defensie meer tot hun recht komen is een interessante gedachte.
- De dialoog over waarden, waarom doe je mee aan vredesmissies, en de karakter- of teameigenschappen die daarvoor nodig zijn, bieden meer kansen voor educatieve invulling.
- Een openstelling van de Diogenes Bunker, innovatief symbool voor de luchtverdediging door de Duitsers, en praktisch op het grondgebied van de kazerne, zou een ‘decor’ ervoor kunnen zijn.

In deze aanvraag de focus op die projecten en ontwikkelingen waarmee we de uitstraling van de regio jaarrond willen versterken. En dan zijn er in alle gemeenten de herdenkingen en kransleggingen. En ook nog niet benoemt welke hoogwaardigheidsbekleders er voor welke evenementen en herdenkingen in het 75ste kroonjaar worden uitgenodigd. En dan er zijn nog veel vrijwilligers jaarlijks bezig. Voor onze instellingen, met kleinere museale collecties, met re-enactment, met parades, bootcamps, markten, enz. Niet alles ‘past’ binnen deze aanvraag.

Wanneer alles gaat volgens plan is de regio straks zichtbaarder en beleefbaarder dan ooit omdat we met toeristische industrie en regionale horeca veel nieuwe producten gaan aanbieden. Op www.airborneregion.nl en op de sites van de vele instellingen straks te zien.

Wij hopen dat het commitment dat destijds door onderstaande partners uitgesproken is bij het ondertekenen van de intentieverklaring in 2016 ons in staat zal stellen de daarin uitgesproken ambities de komende jaren te verduurzamen. Met dank voor alle investeringen die al gedaan zijn. Uit dit stuk:

- **vfonds, het Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg** ondersteunt de slag die de Airborne Region gaat maken en ziet hiermee een waardevolle versterking ontstaan op de kracht van de projecten die vfonds in de regio ondersteunt. Zoals ondermeer Bridge to Liberation Experience, Airborne Museum ‘Hartenstein’, Luchtlandingen Ede, bezoekerscentrum de Polen van Driel, Het Slag om Arnhem Paviljoen, de conferentie Bridge to the Future en de Airborne Wandeltocht.
- **De provincie Gelderland** ziet de samenwerking en ambitie van de vier gemeenten als een stevige stap die past in haar visie op de versterking van samenwerking tussen partijen in het herinneringstoerisme.
- **De vier Airborne gemeenten** constateren dat met een gerichte afstemming en samenwerking het verhaal van de Slag om Arnhem nog krachtiger kan worden overgedragen. De afstemming gaat verder

dan de jaarlijkse herdenkingen en activiteiten in september. Het doel is om door het hele jaar heen bezoekers voor dit deel van de historie van de regio te faciliteren en te interesseren.

1.3 Begroting en dekkingsplan Airborne Region (zie ook 9)

Aanvraag i.h.k.v. Gelderland Herdenkt/Masterplan Airborne Region voor extra kosten. Uitgaande van de WO2GLD 9 maanden kalender in het 75ste kroonjaar die leidend is in het plan GH. In het totaalbedrag op verzoek van de Provincie ook meegenomen de vraag vanuit Airborne Museum 'Hartenstein'. Onder de totalen nog de projecten waar contact over geweest. Op aangeven van de provincie is hier nu het onderscheidt in 50% provincie en (mogelijk) vfonds en 50% gemeenten en overige inkomsten. De voorgenomen dekking is daarbij, op aangeven van de provincie opgeteld vanuit de projecten als regiodekking voor het totaal. Per project is de verdeling verschillend.

Hier nu niet de reguliere jaarlijks terugkerende kosten maar de projectkosten die nodig zijn in 2019-2020 in het kader van GH Projecten die een (inter) nationale' uitstraling en/of een (inter) regionaal effect hebben en die binnen de '9 maanden kalender' vallen. De werkelijke kosten voor gemeenten liggen vele malen hoger alleen al vanwege de projecturen. En daarnaast lopen de reguliere kosten, aanvragen vanuit een andere sector, kosten voor marketing en/of de plus voor het 75ste kroonjaar voor lokale projecten.

We hopen uiteraard ook de intentieverklaring uit 2016 meerjarig te verzilveren en de verduurzaming van de inzet in het kroonjaar de jaren erna te kunnen bestendigen. Diverse partijen, met evenementen met nationale uitstraling hebben al gesproken met of vfonds of provincie of met beiden. Aangegeven in cursief.

Extra kosten Airborne Region Gelderland Herdenkt (9mnd) verdere meerjaren begroting.

	2019	2020	2021	2022	Totaal
Airborne Region, Projecten	170.000	170.000	<i>170.000</i>	<i>170.000</i>	680.000
Herdenken gemeenten	pm	pm	<i>pm</i>	<i>pm</i>	pm
Beseffen	529.000	170.500	<i>264.000</i>	<i>239.000</i>	1.202.500
Beleven	1.300.500	272.000	<i>172.000</i>	<i>137.500</i>	1.882.000
10% marge nog mogelijk nakomende aanvragen	100.000	100.000			200.000
Totaal per jaar	2.099.500*	712.500**	<i>606.000</i>	<i>546.500</i>	totaal 3.964500

* TOTAAL te delen 2019 2.099.500 - 150.000 (B2LX vraag prov) - 300.000 (B2LX vraag vfonds) - 150.000 (st. JH/Wings vraag prov) - 100.000 (st. JH/Wings vraag vfonds) - 350.000 (AMH/museale vraag prov) = 1.049.500 over voor verdeling. 200.000 (B2LX vraag gemeenten niet meegenomen in totaal GH (prov/vfonds)

** TOTAAL te delen 2020 712.500 - 100.000 (AMH vraag provincie) = 612.500 over voor verdeling.

Dekkingsplan GH (50% provincie en vfonds) focus 2019/20 (9mnd)

	2019	2020	Totaal 19/20	2021	2022
Provincie/vfonds 50%	1.612.125	559.375	2.171.500	449.500	409.875
overleg			Extra provincie		
<i>(provincie)</i> Al overleg B2LX Al overleg Wings	200.000 150.000		Prov.(350.000)		
<i>op verzoek prov/AMH</i>	350.000				
<i>(vfonds)</i> Al overleg B2LX Al overleg Wings	300.000 100.000				

*de kosten voor B2LX 2020 niet mee in de vraag van GH 19/20

Dekkingsplan GH (50% gemeenten en overigen) focus 2019/20

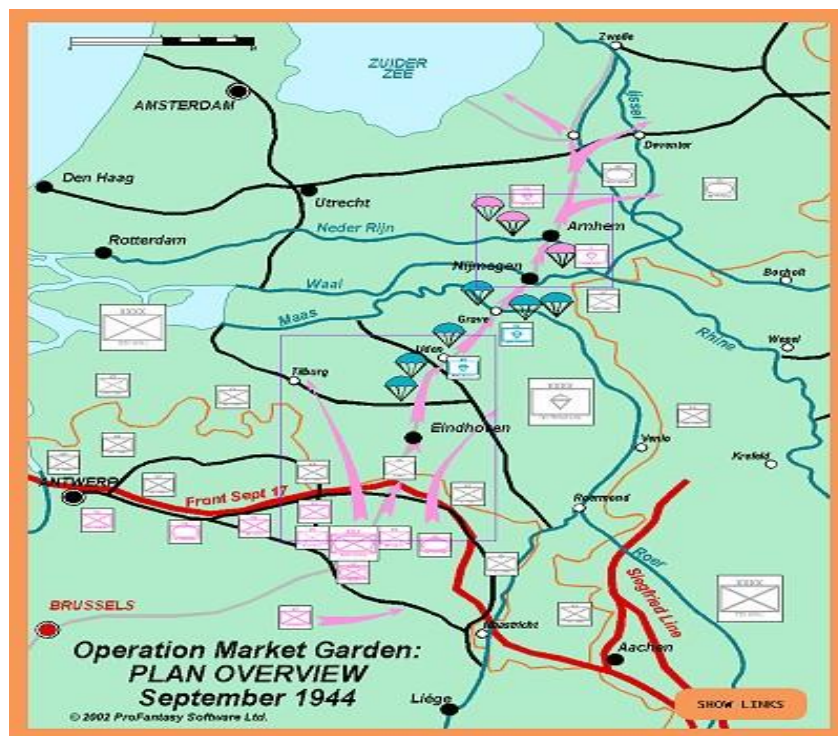
	2019	2020	Totaal 19/20	2021	2022
Gemeenten en overig 50%	1.587.375 (165.000)	153.125	1.740.500 (165.000)	406.500	386.625
opbouw					
Gemeenten totaal* <i>(Luchtlanding)</i>	487.375 (165.000)	153.125		156.500	136.625
<i>(lokale projecten niet meegerekend)</i>					
Sponsors, fondsen, elders nog in aanvraag	1.100.000	<i>samen met 2019</i>		250.000	250.000

*de kosten van gemeenten liggen in realiteit hoger. De luchtlanding is essentieel onderdeel van 9 maanden kalender (sept 2019-mei2020) en daarom wel zichtbaar gemaakt.

2 Historische context

Het strategische operatiedoel van de ‘Slag om Arnhem’ was de vorming van een bruggenhoofd tussen de Neder-Rijn en het IJsselmeer met het front naar het oosten. Het moest diepe uitlopers of bruggenhoofden hebben over de IJssel bij Zwolle, Deventer, Zutphen en eventueel Doesburg. Het totale bruggenhoofd moest als uitvalsbasis kunnen dienen voor een opmars ten noorden van Siegfriedlinie naar de Noordduitse laagvlakte en het Ruhrgebied. Tactische doelen waren het afsnijden van de Duitse troepen en hun lanceerbases voor V2-raketten in het westen van Nederland.

Luchtlandingstroepen (luchtlandingsoperatie Market) moesten de opmarsroute en bruggen over rivieren en kanalen tot en met de Waal bij Nijmegen veiligstellen, als tapijt voor het grondleger (grondoperatie Garden). Tot die luchtlandingstroepen behoorden parachutisten en zweefvliegeenheden. De tactische doelen van luchtlandingsoperatie Market waren de middelen voor het bereiken van het doel van grondoperatie Garden. Maar het liep anders.

‘Het is een zonnige morgen, zondagochtend 17 september 1944. De Gelderlanders begeven zich ter kerke, in de verwachting dat het een rustige zondag als alle andere zal worden. Maar in Over- en Nederasselt, Ede, Arnhem en Wolfheze wordt de zondagsrust brutaal verstoord door geallieerde bombardementen waarbij doden vallen. In de ochtend en middag voeren geallieerde bommenwerpers twee aanvallen uit.

De doelen zijn onder meer vliegveld Deelen en de kazernes en spoorlijnen in Ede. Daar zitten Duitsers die de parachutisten zouden kunnen tegenhouden. Er wordt echter van te grote hoogte gebombardeerd. In Ede worden het oude centrum en het gebied rond de Parkweg zwaar getroffen. De Twijnstraat wordt zelfs vrijwel geheel weggevaagd. Er zijn negenenzestig burgerslachtoffers. De kazernes en spoorwegen zijn nauwelijks getroffen.

Vanuit Engeland is inmiddels een enorme luchtvloot onderweg naar Nederland: 1073 transportvliegtuigen en 500 zweefvliegtuigen met aan boord 20.000 Amerikaanse en Britse parachutisten en soldaten, 511 voertuigen en 330 stukken geschut, begeleid door 1500 jagers. Hun opdracht is om respectievelijk de Waalbrug bij Nijmegen en de Arnhemse Rijnbrug te veroveren, zodat het landleger dat vanuit België en via Eindhoven optrekt kan doorstoten naar het noorden.

De heidevelden van Ede en Renkum en de landerijen bij Wolfheze en bij Driel zijn op 17 september en de dagen erna de landingszones van parachutisten en zweefvliegtuigen. De vele duizenden Britse en Poolse soldaten die ineens ‘uit de lucht komen vallen’, blijven iedereen die het gezien heeft, een leven lang bij. Nadat in Renkum de landing goed is verlopen, trekken de meesten op naar Arnhem. Op zondagavond vallen de Duitsers en Nederlandse SS-ers vanuit Ede de Ginkelse heide aan. Deze wordt verdedigd door een Schots bataljon.’

Toen maandag 18 september de tweede landing plaatsvond, waren de gevechten om de hei in volle gang. Van de 2.000 parachutisten werd ongeveer tien procent uitgeschakeld, maar de hei

bleef in geallieerde handen. In de loop van de avond verlieten het Schotse bataljon en de tweede lichte parachutisten de hei om de aanval op Arnhem te ondersteunen.

Acht dagen lang vochten zij in deze omgeving om hun opdracht uit te voeren; de brug bij Arnhem veroveren en behouden. Helaas mislukte dat al na drie dagen. De troepen trokken zich terug in Oosterbeek en na zware strijd konden vijf dagen later 2.400 mannen de Rijn oversteken. Met hulp van de Polen, naar het zuiden. Operatie Berlin. 9.000 mannen worden gedood, gewond, of krijgsgevangene gemaakt. In oktober zet het burgerverzet zich in om tientallen 'airbornes' te laten terugkeren naar hun troepen onder de naam Pegasus 1. In november mislukt een volgende poging, Pegasus 2. Slechts een handvol lukt de oversteek terug.

De gedurfde poging om een snelle doorsteek naar het Ruhrgebied te forceren, kwam zo bij Arnhem tot stilstand. De Slag om Arnhem was op dinsdag 26 september definitief over. Wat restte, was een totaal verwoeste binnenstad en een ontredderde bevolking. Zij kreeg het bevel binnen 48 uur de stad te verlaten, waarbij slechts het hoognodige mocht worden meegenomen. De circa 95.000 Arnhemmers dachten dat ze binnen enkele dagen weer terug zouden zijn. Het werden uiteindelijk acht maanden. De evacués gingen naar Apeldoorn, Rheden, Ede of nog verder weg de Veluwe op.

De Slag om Arnhem trof de stad diep in het hart en veranderde Arnhem (en de regio) eens en voor altijd. De hevige gevechten en beschietingen verwoestten de gehele binnenstad. Na de verloren slag moesten alle Arnhemmers hun stad verlaten om bij hun terugkeer in het voorjaar van 1945 een desolate en geplunderde stad aan te treffen.

Operatie Market Garden was de eerste poging van de geallieerde legers tijdens de Tweede Wereldoorlog om Nederland te bevrijden. Bij de operatie waren een veelheid nationaliteiten en mensen betrokken: Duitse soldaten, Poolse en Britse parachutisten, Nederlandse verzetsmensen en burgers waaronder kinderen en vrouwen.

In 2019/20 is het 75 jaar geleden dat strijdende soldaten en zich verzettende inwoners een felle strijd leverden voor een onbezet Nederland. Als onderdeel van een vrij Europa. De Airborneregio was van 17 tot en met 25 september 1944 onderdeel van het luchtoffensief in het kader van Market Garden en daaruit voortvloeiende gevechten; de Slag om Arnhem. Waar de opmars zwaarbevochten tot stilstand kwam. Uiteindelijk lukte via het Rijnlandoffensief tot in Berlijn door te stoten om een definitief einde te maken aan deze zwarte bladzijde in de geschiedenis van de 20ste eeuw.

Die heksenketel van toen, met alle verschrikkingen, hoop, teleurstellingen en verlies van dierbaren heeft het leven van de toenmalige inwoners van de Airborne Region en de jonge Britse en Poolse militairen en hun familie voorgoed veranderd. Er zijn in de hectiek vriendschapsbanden voor het leven gesmeed. Sinds de bevrijding van Nederland zijn die onderhouden door de jaarlijkse herdenkingen. Vanaf 1945 leggen schoolkinderen bloemen bij de graven van de omgekomen militairen en slapen Engelse en Poolse familieleden bij gezinnen in de Airborneregio.

De Slag zit in het DNA van deze streek. De toenemende aandacht voor het feit dat vrede en vrijheid niet vanzelfsprekend zijn, verbindt ons in de vele activiteiten die we in dit kader organiseren.

3 Relevantie vandaag

" Nooit hebben zo velen aan zo weinigen zoveel te danken gehad"

Winston Churchill, 1940

Uit recente onderzoeken, onder andere van TNS NIPO, blijkt dat de Tweede Wereldoorlog in toenemende mate in de belangstelling staat bij het grote publiek. De verhalen uit deze oorlog worden als relevant ervaren en als onmisbaar om de huidige tijd te kunnen duiden. De generatie die de oorlog heeft meegemaakt, staat echter op het punt te verdwijnen. Het vertellen en vastleggen van niet eerder vertelde verhalen is dus nog steeds relevant.

Om de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog beter te begrijpen en actueel te houden is er noodzaak om de oorlog vanuit een multi-perspectief te belichten en dus nadruk te leggen op het feit dat in andere landen de Tweede Wereldoorlog op een andere manier is beleefd en op een andere manier wordt herdacht van het eenduidige verhaal naar een meerduidige geschiedenis.

Door de Slag om Arnhem/Tweede Wereldoorlog vanuit dit brede perspectief te benaderen, leren we over de kernwaarden die destijds onder druk stonden. En bedenken we wat die waarden betekenen voor heden en toekomst. Principes waar mensen naar leven of willen leven worden tijdens de oorlog uitvergroot. Beginselen zoals verdraagzaamheid, medemenselijkheid en gelijkwaardigheid.

Echter, willekeur, onverschilligheid, rechteloosheid en wreedheid waren eveneens onderdeel van de oorlog. In een oorlog komen de uitersten van het menselijke gedrag in kwade en in goede zin – hoe subjectief ook – prominent aan de oppervlakte.

Sinds 1945 wordt in de Airborne regio de Slag om Arnhem herdacht. Uit respect en eerbied. Tegelijk moeten we beseffen dat een toekomst van vrede en vrijheid nooit vanzelfsprekend zal

zijn. Daarin blijven we kwetsbaar. Ook daarom vertellen we het verhaal van de Slag om Arnhem aan nieuwe generaties.

Vanaf 1945 is de Airborne Begraafplaats aangelegd en kwamen jaarlijks de veteranen terug om met de burgers samen stil te staan bij de gebeurtenissen uit September 1944. Diepe vriendschappen ontstonden en tal van ceremoniële activiteiten. Al 74 jaar lang houdt de Airborne regio, met alle betrokken personen en organisaties, het Airborne DNA levend en actueel.

We leven nu in West Europa in (relatieve) vrede en vrijheid. Maar nog steeds in roerige tijden en dankzij de ‘verdorpelijking van de wereld’ zijn al die veraffe conflicten, waar ook jonge Nederlandse veteranen bij betrokken waren en zijn, ineens zeer dichtbij. Sinds 9/11 staat nieuwe vormen van oorlogsvoering met terrorisme angstaanjagend op de kaart. En door (sociale) media wordt de impact er niet minder door. Niet zelden beleef je tegenwoordig een militaire aanval vanuit het perspectief van strijdende manschappen als in een game.

Het gebruik van augmented reality (verhevigde werkelijkheid) in het landschap of ander gebruik van immersieve technieken binnen tentoonstellingen of concerten vergroten de belevenis, je ‘gaat er in op’, en kunnen de betekenis kracht bijzetten, het maakt een diepre indruk’. Het arsenaal aan technische mogelijkheden gecombineerd met de kracht van hedendaagse storytelling en communicatiemiddelen zorgt ervoor dat precies op de scheidslijn waar herinneringen papieren geschiedenis dreigen te worden, nu alles uit de kast gehaald kan worden om voor nieuwe generaties de belevenis van toen te combineren met de actualiteit van nu. Het verhaal van de Slag om Arnhem is een verhaal dat invoelbaar is voor een breed en toenemend (inter) nationaal publiek en van waar uit de brug naar het heden kan worden gemaakt.

4 De aanleiding

4.1 Bestuurlijke intentieverklaring Airborne Regio

Op 17 september 2016 hebben onderstaande partijen de intentieverklaring getekend.

-vfonds, het Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg ondersteunt de slag die de Airborne Region gaat maken en ziet hiermee een waardevolle versterking ontstaan op de kracht van de projecten die vfonds in de regio ondersteunt. Zoals ondermeer Bridge to Liberation Experience, Airbornemuseum ‘Hartenstein’, Luchtlandingen Ede, bezoekerscentrum de Polen van Driel, Het Slag om Arnhem Paviljoen, de conferentie Bridge to the Future en de Airborne Wandeltocht.

-De provincie Gelderland ziet de samenwerking en ambitie van de vier gemeenten als een stevige stap die past in haar visie op de versterking van samenwerking tussen partijen in het herinneringstoerisme.

-De vier Airborne gemeenten constateren dat met een gerichte afstemming en samenwerking het verhaal van de Slag om Arnhem nog krachtiger kan worden overgedragen. De afstemming gaat verder dan de jaarlijkse herdenkingen en activiteiten in september. Het doel is om door het hele jaar heen bezoekers voor dit deel van de historie van de regio te faciliteren en te interesseren.

In die verklaring is opgenomen dat zij onder de noemer van Airborne Regio meer kunnen bereiken door:

- afstemmen van initiatieven en programma's, zowel inhoud als marketing;
- afstemmen en faciliteren van gemeenschappelijke activiteiten, met name educatie;
- afstemmen en versterken van overkoepelende communicatie en marketing;
- vanzelfsprekende deelname in de Liberation Route Europe;
- samen te werken in benodigde fondsenwerving.

Uitgangspunt van de beoogde samenwerking is dat de verantwoordelijkheid voor de activiteiten en evenementen bij de huidige instellingen en organisaties blijft. De intensivering van de samenwerking richt zich op het bevorderen van afstemming, samenhang, communicatie en marketing, op het daarbinnen realiseren van nieuwe kwalitatieve duurzame impulsen passend bij de beoogde schaalvergroting om meer inwoners, recreanten en toeristen te kunnen bereiken met name richting het programma van 2019/20 en verder.

In 2017 is gekozen voor een projectmatige aanpak waarbij vanuit een coördinatiefunctie wordt gewerkt met in eerste instantie de kernpartners die statutair verbonden zijn met de Tweede Wereldoorlog, Market Garden en de Slag om Arnhem. Dit zijn organisaties die actief zijn rond het thema de Slag om Arnhem en die onmisbaar zijn bij het realiseren van de gemeenschappelijke ambities. De vier Airborne gemeenten opteren niet voor een extra zwaar geladen bestuurlijke laag en houden graag zelf de regie over de ontwikkelingen in hun eigen gemeenten.

4.2 Behoeft van organisaties in de Airborne Regio

De Airborne DNA partners¹ willen en doen dat ook en hebben behoefte aan een samenwerking die de onderlinge relaties inhoudelijk verstevigd en die de activiteiten van een ieder in breder verband uitvent. Stichting Airborne Herdenkingen liet in 2015 een rapport opstellen, De Slag Maken, waarin haar toekomst en de coördinerende protocollaire rol en verbindende platform functie voor de regio kritisch onder de loep werd genomen. Een noodzakelijke heroriëntatie op rol, functie en taken was de belangrijkste conclusie.

---

¹ Airborne Museum 'Hartenstein', St. Airborne Herdenkingen, St. Youcee, St. Airborne Feelings, St. Driel-Polen, St. War Requiem-Bridge to the Future, St. Bridge to Liberation Experience, St. Airborne Wandeltocht, Platform Militaire Historie Ede.

Echter het rapport sloot te weinig aan bij de behoefte of wens van gemeenten en in opdracht verscheen het rapport Samenwerkingsverband Slag om Arnhem in 2016 waarin modellen voor samenwerking werden benoemd. Met de optie een tijdelijk samenwerkingsverband vorm te geven op basis van een gemeenschappelijke investering per gemeente. De Airborne coördinator is geboren. De roep om inhoudelijke samenwerking kreeg in 2016 al vorm doordat enkele partijen (AMH, B2LX, BtF en Youcee) zich middels convenant op thema, afstemming, enz. onderling verbonden om voortgang te maken.

4.3 Regionale en landelijke partners.

Niet alleen in onze regio is de behoefte aan samenhang maar ook interregionaal, provinciaal, nationaal en internationaal. Het verhaal van Market Garden heeft directe connecties met de Veluwe en het Rijk van Nijmegen. En Market Garden is ingebed in het grotere verhaal van de bezetting en de bevrijding van Nederland. Dat op haar beurt weer is ingekaderd door de bevrijding van Europa. Richting het 75ste kroonjaar wordt er gewerkt aan een verbindend programma waar Stichting 75 jaar Vrijheid de trekker van is en waarin inventarisatie van provinciale en regionale masterplannen gaan leiden tot een samenhangend programma met als kernboodschap 'vrijheid verbindt'. Deze stichting, onder leiding van Mart de Kruif, zal richting vfonds en VWS het advies uitbrengen waar de noden zitten.

Landelijk is er voorzien in een educatieve visie aansluitend op het onderwijs. Platform WO2 maakte zich daar met partners sterk voor. De Liberation Route verbindt ons in de bevrijdingslijn van Normandië naar Berlijn en nog iets verder Polen in. En last but not least, RBTkan/Visit Veluwe is voor de Airborne Region een belangrijke partners als het gaat om het ontwikkelingen van meer arrangementen.

In het kort de directe inhoudelijke partners belicht.

WO2GLD

De herdenking van de Tweede Wereldoorlog in Gelderland verdient versterking. Gelderse musea, instellingen en organisaties die zich richten op de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog slaan daarom hun handen ineen. De stichting zet zich als verbindende schakel in voor het krachtiger, duurzamer en kwalitatief sterker maken van die herinnering. Ze ondersteunt, faciliteert en initieert waar nodig en mogelijk regionale samenwerkingsclusters. Gelderland is opgedeeld in vijf regionale clusters. Veluwe, Achterhoek, Rivierenland, Rijk van Nijmegen en de Airborneregio. Elk met een eigen verhaal met bijbehorende thema's, locaties, monumenten en overblijfselen. De regionale verhalen werken zowel complementair als onderscheidend, maken verschillen en het eigene van de regio's zichtbaar, maar tonen ook raakvlakken en overeenkomsten.

Het resulteert in een gedifferentieerd aanbod waarin de verschillende aspecten aan bod komen. Inwoners en bezoekers worden uitgedaagd om ook in andere regio's de ontbrekende delen van het verhaal van de oorlog te ontdekken, te bezoeken en te beleven. De aanpak per regio verschilt, afhankelijk van de mate van organisatie en aanpak van de herinneringscultuur.

WO2GLD maakt zich sterk voor samenhangende regionale programma's in de herdenkingsjaren 2019/20. Dit versterkt en vergroot de mogelijkheden voor betekenisvol

herinneringstoerisme. De Tweede Wereldoorlog heeft vele zichtbare en onzichtbare sporen in het Gelderse landschap achtergelaten. Met het verdwijnen van de sprekende getuigen groeit de belangstelling en aandacht voor deze stille getuigen. Ze brengt de zichtbare en onzichtbare sporen van in Gelderland in kaart. In het voorjaar van 2018 wordt een inhoudelijk en financieel kader voor de provinciale programmaregeling Gelderland Herdenkt aan het bestuur van de Provincie aangeboden. De Airborne coördinator neemt deel aan de regiegroep.

vfonds

Op Lucasbolwerk 10 in Utrecht ging op 6 april 2018 het Vredesbolwerk open. Het huis voor ontmoeting, ontwikkeling en innovatie rond vrede en vrijheid. In dit huis werken o.a. de Stichting Liberation Route Europe, de programmaorganisatie 75 jaar Vrijheid na de Tweede Wereldoorlog en het vfonds samen aan de creatie van een gemeenschappelijk bewustzijn van het belang van vrijheid. De organisaties richten zich onder meer op de herinnering van de Tweede Wereldoorlog en willen de burgers van Europa stimuleren om de thema's vrede en vrijheid te vieren en te activeren voor hun toekomst.

De vier verdiepingen van het monumentale pand aan het Lucasbolwerk bieden een laagdrempelige ontmoetings- en werkplaats voor professionals die zich inzetten voor de thema's vrede, democratie en (Internationale) rechtsorde. In het Vredesbolwerk is ruimte voor lezingen en bijeenkomsten. Er werken ook de medewerkers van de Stichting Liberation Route Europe en het vfonds. Het vfonds ondersteunt ruimhartig onze regio en/of de partners.

Met het creëren van een netwerk van partners met masterplannen wil vfonds de infrastructuur van het herdenkingstoerisme meer futureproof maken. Onze regio is voor hun een voorbeeld in samenwerken.

LRE

Liberation Route Europe is een steeds uitbreidende internationale herdenkingsroute die belangrijke mijlpalen uit de moderne Europese geschiedenis met elkaar verbindt. De route vormt een schakel tussen de belangrijkste regio's tijdens de opmars van de westelijke geallieerden van Engeland via Frankrijk, België en Luxemburg door naar Nederland. De route loopt vervolgens richting Berlijn en de Poolse stad Gdańsk, waar bijna twee generaties later een democratische revolutie op gang kwam om de afscheiding van Europa op te heffen. Sinds 2016 is de zuidelijke route vanuit Italië in ontwikkeling.

Stichting Liberation Route Europe werkt samen met overheidsorganisaties, universiteiten, musea, veteranengroeperingen, organisatoren van herdenkingsevenementen, reisagenten en andere nationale en internationale toeristische organisaties aan het bijeenbrengen van de nationale perspectieven op de bevrijding van Europa om zo ervaringen en kennis te leren en delen. Met deze partners wordt samengewerkt aan de internationale publiekscampagne 'Europe Remembers' richting op 75 jaar bevrijding in 2019 en 2020.

De vier Airborne gemeenten als wel enkele partners zijn middels lidmaatschap verbonden en maken in ieder geval gebruik van hun 'etalage' waar de Slag kan worden vermarkt plukt ze de (toeristische) vruchten van het internationale netwerk.

Platform WO2

Platform WO2 is de netwerkorganisatie waarin het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Netwerk Oorlogsbronnen, de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45, de Oorlogsgravenstichting, de Stichting Liberation Route Europe en het Nationaal Comité 4 en 5 mei samenwerken. Platform WO2 wil middels tweedewereldoorlog.nl de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend houden voor toekomstige generaties.

Het platform ontwikkelde een educatieve visie om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog met het oog op de komende generaties te versterken en te verduurzamen. Deze dient als grondslag voor een curriculum voor scholieren in PO, VO en MBO. Behalve aan historische kennis en historisch redeneren wordt daarin ook integraal aandacht besteed aan de ontwikkeling van vaardigheden en houdingen die horen bij het bredere domein burgerschapsvorming.

Waar mogelijk werken we samen en trekken we in de uitwisseling van educatie met elkaar op. Hun inventarisaties van routes, enz. en onderzoek naar apps, enz. kunnen ons verder helpen.

RBTKan/Visit Veluwe

RBTKan werkt samen met 20 gemeenten in de regio Arnhem Nijmegen alsmede met de Duitse gemeente Kranenburg. Naast gemeenten werkt RBTKan samen met ca. 700 bedrijven uit de toeristisch-recreatieve sector. Teneinde zo veel mogelijk recht te doen aan lokale en subregionale belangen is het werkgebied van RBTKan opgedeeld in een aantal deelregio's: Arnhem, Rijk van Nijmegen, Veluwezoom, Betuwe, Land van Maas en Waal, Gelderse Poort en De Liemers.

Elke geografische deelregio heeft een overlegstructuur met RBTKan. Binnen deze overlegstructuur vindt afstemming plaats over het toeristisch marketingbeleid. VisitVeluwe is de business-unit van RBTKan wat verantwoordelijk is voor de promotie en marketing van de Veluwe. Doelstelling is het initiëren en aanreiken van een collectieve marketingaanpak waardoor er groei wordt gerealiseerd in de vrijetijdseconomie van de Veluwe. Om dit te bereiken werkt VisitVeluwe samen met een grote hoeveelheid partners van zowel de overheid als het bedrijfsleven.

Voor onze regio is de samenwerking met RBTKan/Visit Veluwe de kans om het potentieel van bezoekers aan de regio te vergroten en een rol te spelen als het gaat om advisering en/of uitvoering van onze partneroverstijgende marketing- en communicatiedoelstellingen.

Provincie, gemeenten en andere regio's

Evidente overheidspartners met een nadruk op de samenwerking met de regio's Veluwe en Rijk van Nijmegen. Waar de Airborneregio de focus legt op de Slag van Arnhem liggen er dwarsverbanden met regio Veluwe als het gaat om de Joodse Geschiedenis en Operatie Veritable ofwel de Bevrijding door de Canadezen. En met Rijk van Nijmegen en Brabant Remembers in het kader van Market Garden. Via Visit Brabant zijn daar al contacten geweest.

5 Visie op samenwerking

“Zichtbaarder maken wat er is, samenwerken waar het kan en stimuleren wat er moet zijn”

In deze notitie komen formele en inhoudelijke lijnen en de netwerken als hierboven geschetst samen in een voorstel waarover de afgelopen maanden naast partner overleg ook ambtelijk en bestuurlijk is gesproken. De eerste versie van 6 februari 2018 is op hoofdlijnen door partners en gemeentelijk bestuur geaccordeerd en in de uitwerking hier zijn nu twee aspecten bij elkaar gebracht. Op 6 juli 2018 sprak nieuw aangetreden bestuur in positieve bewoordingen hierover met elkaar.

- de blijvende wens van alle intentiepartners een gezamenlijk meerjarig inhoudelijk plan gepresenteerd te krijgen,
- akkoord met het voorstel over te gaan tot de oprichting van de Stichting Airborne Region.

Op 8 augustus zijn de statuten bij de notaris gepasseerd en kan de stichting worden ingericht. Gezocht is naar een netwerkende entiteit die namens de partners bevoegd is, in lijn is met de wens van intentiepartners (in dit geval de gemeenten), vanuit een sterk omgevingsbewustzijn opereert en die de (financiële) mogelijkheden heeft continuïteit te geven aan ‘partneroverstijgende’ activiteiten en die idealiter voortborduurde op organische samenwerkingsverbanden die er al zijn.

Heel veel dank is deze regio verschuldigd aan de ontelbare vrijwilligers die zich moeite- en kosteloos inzetten om als gastheer of met hand- en spandiensten activiteiten mogelijk te maken voor onderwijs en bezoekers. Grote dank aan al die militairen, zoals de II Luchtmobiele Brigade, die op onbetaalbare wijze de evenementen tot een publiek succes maken. En speciale dank aan al die deelnemers en bezoekers aan activiteiten die kennisnemen van de Slag ... en zich, door te participeren als ambassadeurs, inzetten voor het verhaal rondom vrede en vrijheid. In deze notitie nu niet de aandacht maar ongenoemd zou ‘ongehoord’ zijn.

Speciale dank aan Dick van der Meer die met zijn notities Samenwerkingsverband Slag om Arnhem uit 2016 en het eerdere De Slag Maken uit 2015 o.a. de basis heeft gelegd met de beschrijving van de commissies Herdenken, Beseffen en Beleven als onderlegger voor de activiteiten alsmede een visie op de samenwerking.

5.1 Noodzaak en urgentie

De verloren Slag om Arnhem van september 1944 vormt de gedeelde geschiedenis van de vier Airborne gemeenten Ede, Overbetuwe (Driel), Renkum (Oosterbeek) en Arnhem. Vandaag de dag, 74 jaar na dato, worden onze gedachten aan deze geschiedenis nog steeds getekend door emotie en ontzag. De publieke belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) en de Slag om Arnhem groeit nog altijd. De Airbornegemeenten ontvangen jaarlijks een grote stroom belangstellenden, nabestaanden en toeristen uit binnen en buitenland. Bezoekers aan de Airborneregio wacht een breed aanbod aan herdenkingen, musea, evenementen en thema-routes. Vele organisaties, professionals en vrijwilligers maken dat mogelijk. Een prachtige basis om verder te bouwen.

Afstemmen van het aanbod en samenwerking in promotie en marketing leidt tot zorgvuldige vormgeving van het nieuwe herdenken. Het draagt tevens bij aan educatie en kennisontwikkeling op hoog niveau. De oorlogsgeschiedenis van de regio wordt dan in toenemende mate relevant voor de maatschappij en is tevens van economische waarde. De Slag om Arnhem - als onderdeel van de operatie Market Garden - staat in verbinding met het begin van WOII bij de Grebbeberg, het einde van de oorlog in Wageningen, evacuatie richting Veluwe, Nijmegen - Groesbeek, de meer incidentele (lokale) gebeurtenissen in de provincie, en met andere regio's en binnen de Liberation Route Europe.

De zichtbaarheid van onze regio als geheel en het rendement van alle activiteiten mag naar een internationaler niveau en wel zodanig dat het voor inwoners, bezoekers, toeristen en onderwijs mogelijk is zich op alle tijden in het jaar een beeld te vormen van de betekenis van de Slag, de relevantie in het nu en de activiteiten die jaarlijks plaatsvinden en plaatsvonden.

5.2 Missie

Het levend houden van de herinnering aan de 'Slag om Arnhem' en het stimuleren van het leren van lessen uit - het voorkomen van - oorlogen en conflicten in het belang van het verkrijgen en behouden van vrede en vrijheid. Drie belangrijke begrippen daarbij centraal:

- Herdenken: het eren en gedenken van hen die zich voor het herwinnen van onze vrijheid hebben ingezet tijdens de Slag om Arnhem;
- Beseffen: dat vrede en vrijheid niet vanzelfsprekend zijn en op veel plaatsen in de wereld geen realiteit;
- Beleven: indringende ervaringen ondergaan die bijdragen aan het Herdenken en Beseffen.

We willen een zo groot mogelijk deel van de eigen inwoners en zoveel mogelijk bezoekers van buiten bereiken. Door eigentijdse en aansprekende vormen en plekken waar ook het hele jaar door informatie wordt aangeboden en door een afgestemd en aantrekkelijk programma van activiteiten en evenementen rond de Herdenkingen in september. Gekoppeld aan het schoons dat de Airborneregio ook te bieden heeft. 'Het schuldige landschap' (naar Armando) waar prachtige natuur de sporen van de gruwel uitwist. Een respectvolle koppeling in de beleving tussen deze kan het Airborneverhaal versterken. Een gelaagde beleving.

Er gebeurt uiteraard al veel en goeds in het kader van educatie en/of herdenkingstoerisme en daar waar we dit samen naar een hoger, breder en/of zichtbaarder niveau kunnen communiceren, gaan we de komende jaren intensiever samenwerken en daar meer partijen en inwoners bij betrekken. Hoe meer nieuwe partners we kunnen betrekken, of de relatie met al bestaande contacten verder kunnen uitbouwen, des te breder zal het verhaal gedragen worden door de regio en zal het daarbinnen en buiten doorklinken. Daarvoor gaan we vaker bij elkaar zitten onder het motto 'Iedereen doet mee'.

Binnen Gelderland werken we, zoals al geschetst, waar dat kan samen met de andere regio's in Gelderland zoals o.a. de netwerken van RBTKAN/Visit Veluwe en het, ook internationaal georiënteerde Liberation Route Europe. Op landelijk niveau zijn dat o.a. vfonds, platform WO2, Nationaal Comité en Stichting 75 jaar Vrijheid onze directe inhoudelijke partners.

Waarden: betrokken samenwerken, open, gastvrij, respect voor elkaars werk, duurzaamheid, betrouwbaarheid, bevlogenheid, uniformiteit met behoud van eigen identiteit.

5.3 Airborne producten en diensten, duurzame voortrekkersrol

Vanuit WO2GLD, vfonds, andere regio's en Provincie wordt met belangstelling gekeken naar de gezamenlijke inspanning om in de Airborneregio van 1 plus 1 dan 3 te maken. Het streven is de komende maanden en jaren de voortrekkersrol te verstevigen. Dat betekent dat naast alle inzet van professionals en vrijwilligers nu al, er voor de ontwikkeling tijdelijk extra 'mens en middelen' nodig zullen zijn om verbindende diensten en nieuwe producten te ontwikkelen en om die zichtbaarder te maken.

Herdenken, Beseffen, Beleven en de doelen en programma's die we daarbinnen ontwikkelen sluiten aan bij de uitgezette lijnen van WO2GLD waar o.a. educatie bereik vergroten, toeristisch potentieel ontwikkelen en duurzaam produceren centraal staan.

Nieuw hoeft in dit geval niet altijd te betekenen dat het er nog niet was. Binnen al het vele wat al gedaan wordt, is het soms meer een kwestie van kansrijke opties met elkaar verzamelen, upgraden en uitbouwen.

En om het uitdagender te maken zullen sommige diensten en producten na 19/20 behouden moeten worden zonder dat al die extra gelden er weer volledig zullen en kunnen zijn. De duurzame inzet moet geborgd zonder een al te groot beslag te leggen op de vaak 'vrijwillige' organisaties. De extra inzet van middelen die gaat komen geeft de mogelijkheid hier nu een slag te maken. Zonder de financiële samenwerking tussen gemeenten, Provincie, het vfonds en andere partijen wordt dit alles niet mogelijk.

Waarden: effectief, efficiënt, hoge mate van zeggingskracht en/of artistieke passend bij landelijke of internationale uitstraling, historisch onderbouwd, professionaliteit, creatief, beschikbaarheid door het jaar heen, breed publieksgericht, duurzaamheid, toegankelijkheid en zichtbaarheid.

5.4 Landelijk aansluiten, onderzoek en thema's

We opereren vanuit de bijzonderheid van het verhaal van de Slag, maar sluiten in vorm of op inhoud aan waar dat kan. Indachtig het landelijk programma 75 jaar vrijheid waar het vfonds zich voor inzet. We gaan zoeken naar de best mogelijke manier om respectvol en indachtig diegenen die streden, leden en zijn overleden te herdenken en te vieren. We gaan de komende jaren 'goed luisteren' naar hoe de inwoners en toeristen denken over 'herdenken 2.0' en wat ze vinden van de Airborne activiteiten. Daar zullen we onderzoek naar doen. We creëren samen pakkende vormen van herinneringstoerisme en zorgen ervoor dat de regio verder ontsloten wordt door er zichtbaar en in samenhang over te communiceren. We volgen daarbij waar passend (landelijke) jaarthema's zoals voor nu Verzet in 2018 en voor verdere jaren het belichten van de oorlog vanuit verschillende perspectieven, zoals het Duitse, enz.

Waarden: vrijheid verbindt, vrede, eerbied, gelijkheid, rechtvaardigheid, diplomatiek, solidariteit, respect en tolerantie.

6 Oprichting Stichting Airborne Region

Vanwege de internationale aantrekkingskracht, het feit dat logo en vlag al in het Engels bestaan en de beschikbare url in het Engels is vastgelegd, wordt gekozen voor de naam Airborne Region. De inzet om de regio als coherent geheel op de kaart te zetten, vraagt om enige mate van breder gedekte en gerichte formalisering dan nu al tussen partijen aan de hand is. Hieronder het voorstel op hoofdlijnen uitgewerkt.

In *Samenwerkingsverband ... uit 2016* worden daarvoor al modellen beschreven. Aldaar werd gesteld dat oude dwarsverbanden zoals de platform - en de 'coördinerende protocollaire' functie van Stichting Airborne Herdenkingen en de regio brede communicatiedoelstellingen van Stichting Airborne Feelings tezamen onderdeel kunnen uitmaken van een toekomstbestendiger model.

Dat vraagt wel een heroriëntatie op de taken van beide stichtingen en een zeer zorgvuldig borgen van gewaardeerde werkzaamheden en een secure en niet te vroege overdracht daarvan. Dat doet recht aan de inspanningen die vrijwillig en met veel inzet al jaren worden gedaan. Daarbij moet gewaarborgd dat de vele ongelijksoortige partners in de regio; vrijwilligers, professionals, met meer activiteiten, met een enkel evenement, klein, groot, en ieder met ander accent op de secties, enz. met elkaar configureren zonder elkaars identiteit 'aan te tasten'. Een onafhankelijk overkoepelend en samenbindend nieuw initiatief doet het meeste recht aan de belangen van alle partijen.

"We moeten wel ruimte geven, loslaten, aan de voorkant vertrouwen geven."

Uit Samenwerkingsverband ... 2016

6.1 Stichting op 'afstand' met vier bestuursleden

Bottom-up verstevigen en verbreden we de samenwerking tussen partners die er nu loopt, door aan elkaar verbindende afspraken verder te formaliseren met een positionering van een iedere partner binnen Herdenken, Beseffen en Beleven. Sommige doelstellingen en taken van de Stichting Airborne Herdenkingen kunnen statutair verankerd blijven en aangevuld met de functie die de Stichting Airborne Feelings nu heeft, is er met aanvulling de basis voor de nieuwe Airborne Region met in de structuur de drie aandachtsgebieden.

Als netwerkorganisatie, met een klein bestuur en een reeks erkende (kern)partners die elk binnen één of meer commissies samenwerken aan de afstemming en realisatie van de projecten en/of programma's gericht op Herdenken, Beseffen en Beleven. De kwaliteit binnen de samenwerking komt bottom-up en is gebaseerd op basis van gedeelde (ook elderse) waarden en criteria.

Vanuit de kernpartners met hun stichtingen die in de drie commissies samenwerken, wordt een gemandateerd bestuurder afgevaardigd in het bestuur van Airborne Region. De drie bestuursleden vormen met de onafhankelijk voorzitter het dagelijks bestuur.

De coördinator voert de partneroverstijgende taken uit en kan daarin tevens fungeren als contactpersoon richting opdrachtnemers. Zowel het profiel coördinator als reglement/lidmaatschap kern- en netwerkpartners, voor nu commissies genoemd, zal na de oprichting worden uitgewerkt.

De SAR is zelfstandig functionerend, op formele afstand van de Airbornegemeenten, maar met banden die de belangen en betrokkenheid borgen. Het bestuur vergadert tenminste eenmaal per jaar met de verantwoordelijke portefeuillehouders van de Airbornegemeenten en de jaarlijkse tussentijdse evaluaties gebaseerd op werkplan met prestatieafspraken geven de mogelijkheid voor overheden te sturen op gewenst resultaat.

Een model in ontwikkeling. Na 2 jaar een tussentijdse evaluatie en na vier jaar wordt de som opgemaakt en de voortgang van dit meerjarige project besproken. Dan kan ook concreter de begroting van 21 en 22 opgesteld worden. In augustus is de stichting opgericht en wordt gedurende het najaar 2018 ‘ingericht’.

6.2 Randvoorwaarden, prestatieafspraken, output gestuurd

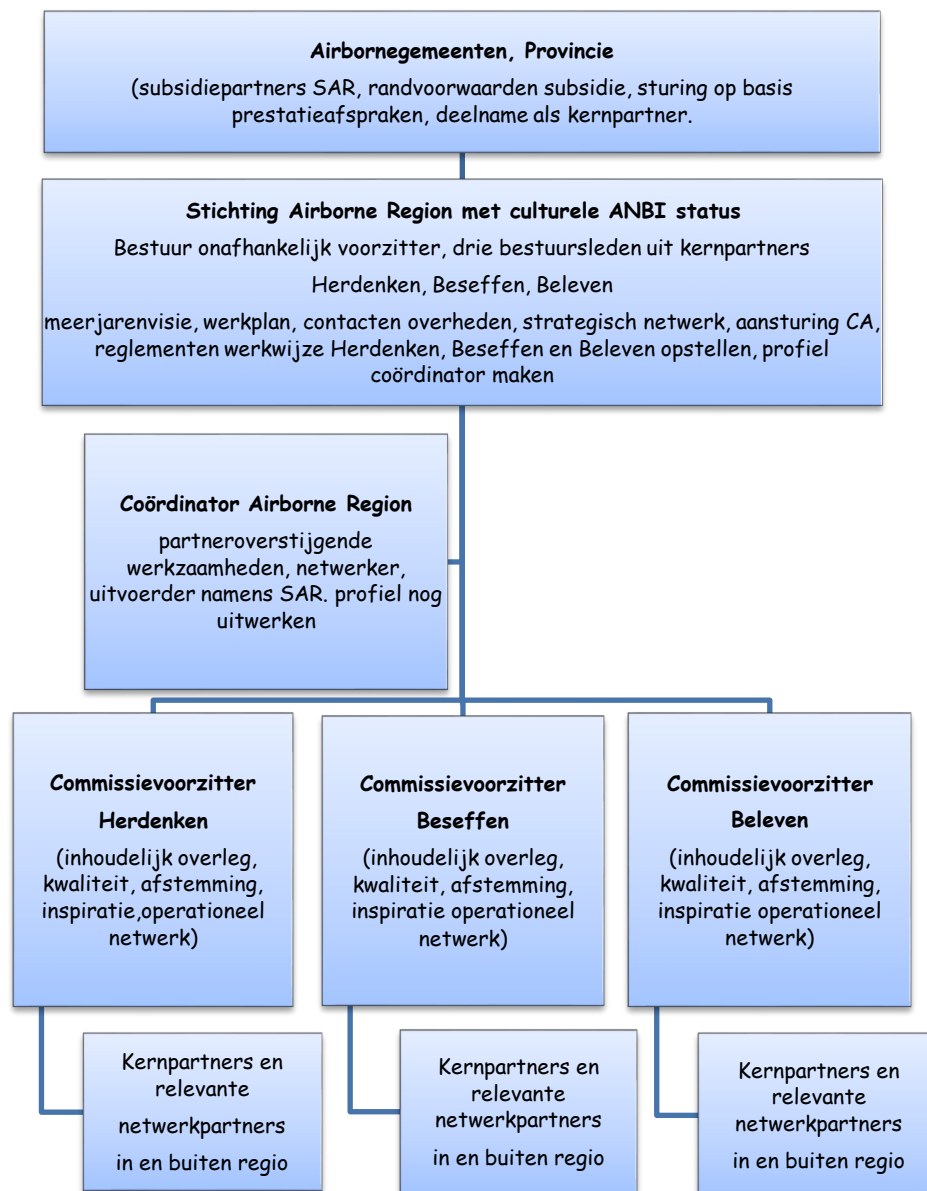
Primair doel van de Stichting Airborne Region is het organiseren en faciliteren van de samenwerking omwille van het verhaal van de Slag om Arnhem en het realiseren van de daarbij geformuleerde doelen/ambities.

Op basis van randvoorwaarden vormgegeven middels outputgerichte afspraken worden de prestaties vastgelegd en op basis van de meerjarenvizie vindt dan de meerjarige basisfinanciering vanuit de Airbornegemeenten (en Provincie) plaats.

Voor regio brede projecten kan de stichting penvoerder of uitvoerder zijn, maar idealiter blijft de verantwoordelijkheid voor projecten daarvoor bij partijen in het veld.

Het voorstel is vanaf 2019, met subsidie te starten de stichting in te richten, bij te sturen waar noodzakelijk om vervolgens met elkaar de ideale entiteit ‘for years to come’ te realiseren. De stichting wordt zodanig ingericht zodat ze met een culturele ANBI status kan functioneren en van fiscaal voordeel (zelf en voor donaties) kan profiteren.

Kwaliteit, werk en toezicht van de stichting wordt logischerwijze geborgd met het volgen van de Cultural Governance Code.

6.3 SAH uitgelicht

En waar blijft de ‘protocollaire’ kant van SAH? In de nieuwe SAH vorm zorgt deze (meest voor de hand liggende) voorzitter van de commissie Herdenkingen, zoals nu ook het geval is, dat de vier burgemeesters gekend worden in, en invloed kunnen hebben op het programma van de herdenkingen. Gezien de actieve rol van individuele gemeenten bij de herdenkingen zouden zij ook kunnen (blijven) deelnemen aan het overleg binnen Herdenkingen. Bij andere ‘evenementen’ ligt de primaire verantwoordelijkheid veelal bij een van de kernpartners, waarmee de betreffende gemeente al dan niet een subsidierelatie heeft of anderszins afspraken maakt.

6.4 Iedereen kan meedoen, maar wel binnen het kader van de missie

‘Good missions are about excluding things and not including everybody and everything’, is in dit kader een raak marketing gezegde. Naast het faciliteren van de samenwerking, vormt het onderhouden van voor de regio cruciale netwerken een belangrijke taak. Daarbij aandacht voor het initiëren of coördineren van partneroverstijgende activiteiten zoals deskundigheidsbevordering van vrijwilligers en horeca en/of elkaar, impactonderzoek, inspiratie- en contactdagen toerisme en onderwijs, extra middelen genereren voor (toeristisch gerichte) marketing, communicatie en onderhoud digitale infrastructuur. De stichting is de klus van de kernpartners maar daaromheen ‘zwerven’ vele andere stakeholders met wie overleg afstemming en samenwerken mogelijk is.

En last but not least een werkend platform voor partijen waarmee wordt samengewerkt. Daartoe kunnen naar behoefte periodieke netwerkbijeenkomsten worden georganiseerd waarop informatie kan worden uitgewisseld, wenselijk worden uitgewisseld en relaties verstevigd worden. Via digitale kanalen kunnen de contacten binnen de community worden onderhouden gedurende het jaar. Het werk rond het Verhaal van de Slag om Arnhem blijft de crux van de activiteiten. Als onderdeel van Operatie Market Garden. Er is dan ook alle reden kansen te onderzoeken en de verbinding met de regio’s naast ons zoals de Veluwe en Rijk van Nijmegen aan te gaan om de gehele historische context tot zijn recht te laten komen.

Vanuit de bezoeker gedacht zijn deze ‘rafelranden’ van de Airborneregio waarschijnlijk minstens zo interessant. Daar waar mogelijk werken we dan ook binnen de thema’s samen met andere partners en waar het kan kunnen we naar elkaar verwijzen en/of in gemeenschappelijkheid producten en diensten aanbieden. De landelijke inspanningen van vfonds leiden de komende jaren tot een netwerk van partners waarin uitwisseling van ideeën en producten en diensten mogelijk is. In deze context; vrijheid verbindt partners.

Samengevat de kosten voor projecten uit GH onder SAR * zie ook 8

		2019	2020	2021	2022
Airborne Region	Jaarlijkse kosten onderhoud digitale tools/mobiele website	10.000	10.000	10.000	10.000
Projecten en samenwerking met RBTkan/Visit Veluwe, HAN en andere partijen	Marketing, arrangementen, agenda, campagnes.	30.000	30.000	30.000	30.000
	Effect -en impact onderzoek (minder in 2021)	50.000	50.000	50.000	50.000
	Coördinatie en communicatie uren	40.000	40.000	40.000	40.000
	Deskundigheidsbevordering, investeren in vrijwilligers, contactdagen, enz.	20.000	20.000	20.000	20.000
	Lidmaatschap LRE	20.000	20.000	20.000	20.000
		170.000	170.000	170.000	170.000

7 Visie op samenhang

7.1 Samenwerking instellingen en zichtbaar regio verbeteren

Middels de commissies Herdenken, Beseffen en Beleven en hun onderling verband willen we de missie de komende jaren vormgeven. Meer bezoekers, jong en oud, vanuit en naar de regio halen om kennis te nemen van wat er is gebeurd, hoe dat werd beleefd en ons nog steeds beïnvloedt in onze kijk op de wereld.

Er is het gezamenlijke besef dat er in de regio al veel wordt gerealiseerd, maar dat geregeld overleg op inhoud, in de regio en daarbuiten, zal leiden tot meer uitwisseling van kennis en ervaring en tot koppeling van producten en diensten. Concerten, film, verslag, nieuwsitems, tentoonstellingsmateriaal, verhalen, lezingen, enz. En er wordt jaarlijks veel gemaakt dat her te beleven zou kunnen zijn. In de auto, op de fiets, per bus, op de hotelkamer of ... waar dan ook.

Wanneer je nu googled op Airborne is er niet een soort van overzichtelijke portal waarmee er direct overzicht is van de vele activiteiten en verdere mogelijkheden die deze regio biedt. Bovendien is al wat er aan evenement is geweest en wat er divers op verschillende websites te vinden is, ter lering en ter vermaak, nog niet naast elkaar en in verband beschikbaar voor publiek. De online tool of mobiele website of digitale reisgids ontwikkeld zal worden, biedt hier oplossing. Marketing, communicatie en historische context, agenda, toerisme en educatie in elkaar overlopend en bij elkaar gebracht. Daar zetten we de komende jaren stevig op in.

7.2 Samenwerking gemeenten en daardoor krachtiger regio

Intensief optrekken en eigen verantwoordelijk, zoals herhaaldelijk genoemd als wens, zijn noodzakelijke ingrediënten voor het succes. Het komt de veelsoortigheid en betrokken eigenaarschap op kleinere schaal ten goede. De praktijk is echter weerbarstiger. Niet alleen ontwikkelen de partners die elkaar spreken producten maar de Airborne gemeenten hebben, volstrekt begrijpelijk, hun eigen wensen, verantwoordelijkheden, subsidieverordeningen en historie.

Maar om te komen tot een krachtiger uitstraling zouden we nu kunnen kijken of de initiatieven die per gemeente in het kader van Airborne ontstaan ook niet langs de lat van 'regiobreed beschikbaar of ontwikkelbaar zijn', kunnen worden gelegd. Niet vanuit controle maar wellicht zijn er interessante koppelingen tussen partijen te maken. Kan bijvoorbeeld de ontwikkelde techniek of didactiek beschikbaar worden voor anderen. Rekening houden in de eigen subsidievoorwaarden en met die van elkaar waarin delen of overleggen een voorwaarde is, zou een instrument kunnen zijn om van 1 + 1 dan 3 te maken. Een voorbeeld.

Iedere gemeente heeft zijn eigen regelingen en afspraken met onderwijs om gebruik te maken van educatieve erfgoed- en culturele instellingen. Vanuit Airborne instellingen wordt er gewerkt aan meer samenhang in dat aanbod. Eén van de doelen voor de komende jaren is om het verhaal van de Slag in het curriculum te krijgen van meer scholen. Maar het onderwijs gaat daarover. Een gemeenschappelijker optrekken in regelingen van gemeenten richting onderwijs met Airbornepartners zou hier soelaas bieden.

De idee, met alle goede bedoelingen, elkaar soms links en rechts in te halen zou meer en meer naar de achtergrond moeten verdwijnen zonder dat creativiteit, enthousiasme en eigen verantwoordelijk worden geremd.

7.3 Suggestie, regioregelingen (niet meegenomen in aanvraag)

Zoals al aangegeven staan hier straks de plannen in notedop beschreven van de kernpartners. Maar om ons heen zijn nog organisaties die het 75ste kroonjaar zullen aangrijpen om activiteiten te ontwikkelen. Om dit enigszins te kanaliseren kunnen we ons voorstellen dat er met de vormgeving van de provinciale programmaregeling rekening mee wordt gehouden. Het zal niet alleen in onze eigen regio gelden. In *de Bijlage Regioregelingen* een mogelijke opzet met ook de voordelen voor de regio of ook andere regio's benoemd. Mogelijke doelen:

- naar een breder gedragen commitment in de regio,
- nieuwe dwarsverbanden veroorzaken,
- borging van (nieuw) netwerk ter versteviging en verbinding van Airborneregio,
- inzet verhalende kracht professionals en inzet in wijk en straat,
- sterke 'kleine' persmomenten creëren,
- inspiratiedagen met best practices en uitwisseling onderling.

8 Airborne Region, doelen en projecten

We houden de herinnering levend en gaan we op zoek naar aangepaste invulling en nieuwe vormen van **herdenken** en de meest pakkende manieren om nieuwe generaties te laten **beseffen** hoe vrijheid en vrede zich verhouden tot actuele ontwikkelingen in de samenleving. En dat er nog steeds op allerlei plekken in de wereld, ook door Nederland in dit kader wordt gestreden. We werken samen aan activiteiten waarmee we zoveel mogelijk het hele jaar door de meest krachtige **beleving** voor elkaar kunnen krijgen. En niet zonder te beseffen dat vele activiteiten zoals die nu worden georganiseerd al op hoge waardering van elkaar en van bezoekers kunnen rekenen. Om dit te bereiken hebben we doelstellingen geformuleerd die straks concreet worden binnen de secties door de optelsom van activiteiten van eenieder te koppelen aan een tijdspad. In een volgende 'aanvraagversie' werken we dat concreter uit.

8.1 Doelstellingen

Hier nu in algemene zin de doelstellingen zonder tijdspad erbij. Voor de uitwerking per project zijn de individuele partners verantwoordelijk en de optelsom is her regioplan. De samenwerking van 2019 tot en met 2022 is geslaagd wanneer volgend en terugkijkend:

1. partijen zich hebben gevonden in een duurzame overlegstructuur waarin wordt samengewerkt aan het jaarlijks gemeenschappelijk programma met thema's en met behoud van eigen identiteit,
2. er een met elkaar afgestemd thematisch programma is, gekoppeld aan de drie secties Herdenken, Beseffen en Beleven, en dat leidt tot meer bezoek aan jaarlijkse activiteiten en evenementen het hele jaar door met een accent september,
3. de dialoog over het (nieuwe) herdenken, met in het zicht het wegvallen van de veteranen, zijn plek heeft gevonden in het denken en compacter vormgeven van en/of rondom herdenkingen waarbij het karakter is beschermd,

4. het verhaal van de Slag om Arnhem breed bekend is binnen en buiten de regio en de lessen van toen worden verbonden aan de actualiteit,
5. er significant is ingezet op educatieve activiteiten gericht op het curriculum van PO en VO en gericht op Lifelong Learning en al die producten en diensten van partners overzichtelijk zijn te vinden op de gemeenschappelijke website en/of die van collega-initiatieven en die op inspirerende wijze met regelmaat onder de aandacht van het onderwijs gebracht worden,
6. er een toegankelijk en zichtbaar aanbod is van te bezoeken sites en activiteiten, met eenduidige benamingen en beeldmerken; verwijzingen naar partners en sleutelevenementen waarbij voldaan is aan kwaliteitscriteria voortkomend uit met elkaar gedeelde waarden,
7. de krachtige en eigentijdse bovenregionale meertalige communicatie, marketing en promotie het hele jaar door meer belangstelling en bezoek genereren aan sites en activiteiten,
8. er aandacht is voor inspiratie en deskundigheidsbevordering van onze vrijwilligers zodanig dat de eenduidigheid in verhaal, de thema' richting de partners en bezoekers ten goede komt,
9. de Slag om Arnhem een prominent onderdeel vormt van het herinneringstoerisme in Gelderland als wel van de verhaallijn van Operation Market Garden en in de internationale Liberation Route, waarbij de mobiele mogelijkheid recreatief, educatief en informatief de regio te verkennen wordt versterkt en vergroot,
10. de financiering van de plannen, voortkomend uit inhoudelijke overtuigende projecten en zichtbare samenwerking van de partners konden en kunnen rekenen op duurzame royale steun van Provincie, vfonds en gemeenten en wel zodanig dat die activiteiten die duurzaam bedoeld zijn ook na het kroonjaar ook blijvend kunnen worden ingezet en er een duurzame meerjaren-programmering en samenwerking tot ver na de 75e herdenking in 2019/20 mogelijk wordt.

8.2 Meten is weten

Door de tomeloze inzet van professionals en vrijwilligers bij de Airbornepartners, en nog vele organisatoren in de regio daaromheen, ontstaat er ieder jaar een publieksgericht programma waar grof geschat zo rond de 300.000 belangstellenden op af komen en/of er anderzijds gebruik wordt gemaakt van, bijvoorbeeld educatieve, diensten. In het 70ste kroonjaar was de schatting rond 400.000 en de inzet voor het 75ste kroonjaar zou een stijgende lijn naar 450.000 moeten zijn (uit *Samenwerkingsverband ...*, Dick van der Meer 2016).

Als voorbeeld en verre van volledig. Met de komst van grootsere tentoonstellingen en de toenemende publiekscijfers in Arnhem en Oosterbeek (tentoonstelling oplopend naar 160.000 in 2020) en de huidige mediaexposure van concerten met kijkers vanuit Arnhem bij de Frostbrug (meer dan 600.000 kijkers) en dan nog te ontwikkelen digitale tools, documentaire en het nog te ontwikkelen informatiecentrum op de Ginkelse Hei, de groeiende Airborne Wandeltocht is de grootste eendaagse herdenkingswandeltocht van de wereld met ruim 36.000 wandelaars, enz. zal een veel hoger aantal gaan opleveren. Dat gaat opgeteld zo maar richting of over de 1.000.000 die op een of andere manier kennisnemen van de Slag.

De intentie is een goed deel van dit extra potentieel de komende jaren te bestendigen en hun ervaring te verstevigen. Middels inzet op meer toeristische arrangementen en meer te ontwikkelen of nog beter op doelgroepen aan te sluiten producten en diensten. Herdenkend, beseffend en belevend. In deze versie vooral nog deze grove schattingen.

Concreter is beter

Voor de concretisering van de doelstellingen zijn alle partners binnen hun activiteiten en projecten voor hun deel verantwoordelijk. De optelsom van die inspanningen is de totale output. Tot nu toe zijn er publieks- of deelname schattingen geweest maar deze zijn niet of nauwelijks onafhankelijk onderzoek matig onderbouwd. Via meervoudige effect- en impactmeting gaan we bezoek en wensen beter monitoren. Her en der zullen bij instellingen en gemeenten cijfers zijn of inspanningen daartoe gaande zijn. Daar is gezamenlijk werk te verzetten.

Daarvoor gaan we samenwerking aan met RBTKAN/Visit Veluwe in relatie met onderzoeksbureau Motivaction en de Hogeschool Arnhem Nijmegen, SERC. Vanaf 2019 gaan we monitoren. Een ‘project’ zoals Airborne herbergt een divers aantal activiteiten die voor allen een eigen wijze van volgen en evalueren vragen. En we kunnen bij elkaar leggen wat er wordt uitgezocht en bijgehouden en dat meenemen in de opzet. Vanuit intersectoraal denken werken is er inmiddels overleg met de Provincie geweest hierover en ligt er een methode van aanpak 1.0. van HAN/SERC. De kosten voor onderzoek zijn meegenomen in het plaatje van Stichting Airborne Region.

8.3 Herdenken, Beseffen en Beleven

Voor nu bij ieder aandachtsgebied een voorstel voor een ‘logische’ coördinatie of trekkersrol op basis van kennis en ervaring. Daarbij aangegeven waar direct in de regio mee wordt samengewerkt, de sectiepartners. Het opdelen van partners is lastig omdat meerderen hun activiteiten in diverse secties realiseren. Enige pragmatiek is hier dus geboden. Daaromheen kunnen velen zich aansluiten maar zijn daar in ieder geval belangrijke netwerkpartners die kunnen aanschuiven. Als voorbeeld een voorschot op de (mogelijke) sectiecoördinatie om te starten.

Binnen de secties is er een schatting gemaakt van de extra aan te vragen gelden richting de regeling Gelderland Herdenkt en/of extra budgetten van gemeenten en/of extra donaties vanuit vfonds. We weten nog niet hoe het loopt. Daarbij bij 8 ook beknopte aandacht voor de reguliere rol en relatie die individuele organisaties hebben met hun gemeenten.

We hebben gekozen voor de indeling met Herdenken, Beseffen en Beleven. De daarin genoemde programma’s sluiten, iets anders geordend aan op de provinciale programmalijnen marketing en communicatie, educatie, toerisme, herdenken en evenementen en cultuur. Vele inspanningen zijn bedoeld om jaarrond beschikbaar te blijven en hebben een duurzaam karakter. De komende jaren bouwen we dat met elkaar op en uit.

8.4 Herdenken en de extra kosten

Herdenken blijft de spil van alle activiteiten die de herinnering aan de Slag om Arnhem levend houden. Het eren en gedenken van hen die zich voor het herwinnen van onze vrijheid hebben ingezet tijdens de Slag om Arnhem. Het gaat hierbij om officiële en overige herdenkingen. De Airbornegemeenten willen met elkaar en betrokken partijen intensiever samenwerken bij het met zorg vormgeven van het (nieuwe) herdenken van de Slag om Arnhem.

Binnen de SAH stelt men het officiële programma van de Airborneherdenkingen vast. De feitelijke organisatie verschilt per herdenking en staat los van elkaar.

Doelen 19/22 :

Geslaagd wanneer:

- partijen zich hebben gevonden in een duurzame overlegstructuur waarin wordt samengewerkt aan het jaarlijks gemeenschappelijk programma met thema's en met behoud van eigen identiteit,
- de dialoog over het (nieuwe) herdenken, met in het zicht het wegvallen van de veteranen, zijn plek heeft gevonden in het denken en compacter vormgeven van en/of rondom herdenkingen waarbij het karakter is beschermd.

Resultaten:

- Inrichting commissie, SAH 2.0 statutair vormgeven, borging SAF.
- Herdenking van en met veteranen verschuift naar herdenken met burgers en jonge veteranen. Familieleden van veteranen blijven betrokken. Inbreng van jongeren. Aansluiting zoeken bij landelijke rond discours Herdenken 2.0.
- Er blijft warm contact met Defensie en Britse en Poolse legeronderdelen. Er is aandacht voor de aanwezigheid van hoogwaardigheidsbekleders bij 75e Herdenking 2019.
- Aandacht voor het beperken van aantal officiële herdenkingen, het aantal te leggen kransen en het borgen van de jaarlijkse thema's in toespraken.
- Effectiviteit de komende jaren beoordelen. Verantwoordelijkheid van alle activiteiten en evenementen bij de respectievelijke organisaties en instellingen.
- Aandacht voor nieuwe vormen.

Coördinatie: Stichting Airborne Herdenkingen 2.0

‘De doelstelling van de SAH is vaststellen van het officiële programma van de herdenkingen van de Slag om Arnhem, het coördineren van en het (doen) uitvoeren van de daarmee verband houdende aangelegenheden. De SAH stelt zich voor de komende jaren tot doel een ondersteunende en aansturende rol te blijven spelen, waar het gaat om de Airborne herdenkingen in de regio. Door een uitgebreid netwerk binnen alle stakeholders te blijven onderhouden worden basisafspraken gecoördineerd, zodat anderen hun activiteiten daarop kunnen afstemmen.’

Kernpartners: Kransleggingen gemeenten, Herdenkingen Driel- Polen, Wolfheze, Airborne begraafplaats Oosterbeek, Airborne Museum ‘Hartenstein’ bloemlegging Monument, Provincie Gelderland, Airbornegemeenten.

Netwerkpartners: Comité 4 en 5 mei, Nederland Herdenkt, Ministerie van Defensie, diverse ambassades, partners uit Veluwe Remembers, e.v.a.

Samengevat Herdenken 19 -22:

	2019	2020	2021	2022
Zie reservering congres Veluwe Gemeenten in Veluwe Remembers	- pm	- pm	- pm	- pm

8.5 Beseffen en de extra kosten

De Slag om Arnhem leeft ruim 74 jaar na dato nog volop, zoals uit de toenemende publieke belangstelling voor het aanbod en vraag uit het onderwijs blijkt. De Airbornegemeenten willen met elkaar en andere betrokken partijen intensiever samenwerken bij het uitdragen van het verhaal en het overdragen van kennis. Het levend houden van de herinnering aan de Slag draagt bij aan het idee dat vrijheid nooit vanzelfsprekend zal zijn. Vrede en vrijheid zijn op veel plaatsen in de wereld geen realiteit.

We hebben het in deze sectie over het organiseren van conferenties, lezingen, educatie, tentoonstellingen en andersoortige culturele projecten. Er is een scala aan binnen- en buitenschoolse activiteiten binnen PO, VO, MBO, HBO en universitair. Er is aandacht voor Lifelong Learning. Binnen Beleven speelt beseffen ook een rol. Het onderscheid zou kunnen zijn dat in Beseffen het accent meer ligt op overdracht middels didactiek en pedagogiek en dat bij Beleven er meer sprake is van infotainment vormgegeven in bijvoorbeeld evenementen die de impact van de beleving op dat moment vergroot. Arbitrair.

Een kwalitatieve visie op de producten en een overzicht ervan in de Airborneregio kan het best bij een van de partners ondergebracht worden die hier de professionele aandacht en continuïteit voor heeft. In de benoemde projecten volop samenwerking, regio breed werken en het hele jaar beschikbaarheid. Het Airborne Museum 'Hartenstein' is vanwege de aard de ideale coördinator van dit platform.

Doelen 19/22

Geslaagd wanneer:

- partijen zich hebben gevonden in een duurzame overlegstructuur waarin wordt samengewerkt aan het jaarlijks gemeenschappelijk programma met thema's en met behoud van eigen identiteit,
- het verhaal van de Slag om Arnhem breed bekend is binnen en buiten de regio en de lessen van toen worden verbonden aan de actualiteit,

- er significant is ingezet op educatieve activiteiten gericht op het curriculum van PO en VO en gericht op Lifelong Learning en al die producten en diensten van partners overzichtelijk zijn te vinden op de gemeenschappelijke website en/of die van collega-initiatieven en die op inspirerende wijze met regelmaat onder de aandacht van het onderwijs gebracht worden,
- de Slag om Arnhem een prominent onderdeel vormt van het herinneringstoerisme in Gelderland als wel van de verhaallijn van Operation Market Garden en in de internationale Liberation Route, waarbij de mobiele mogelijkheid recreatief, educatief en informatief de regio te verkennen wordt versterkt en vergroot,
- er aandacht is voor inspiratie en deskundigheidsbevordering van onze vrijwilligers zodanig dat de eenduidigheid in verhaal, de thema's richting de partners en bezoekers ten goede komt,
- de verantwoordelijkheid van alle activiteiten en evenementen bij de respectievelijke organisaties en instellingen ligt.

Resultaten:

- Inrichting commissie.
- Thematisch werken en verbinden en waar mogelijk vergroten van de herkenbaarheid van activiteiten.
- Verbinden bestaande initiatieven, waar wenselijk ontwikkelen van nieuwe producten door partners voortkomend uit gemeenschappelijke waarden (jaar door, regiobreed, overdraagbaar).
- Aansluiting bij educatieve initiatieven Platform Herinnering WO2 en/of andere partijen.
- Ontwikkelen van een meerjarenprogramma ook na 2019/20.
- Kwaliteitsontwikkeling en deskundigheidsbevordering.
- Aandacht voor regionale verankering in het curriculum van PO en VO
- Actuele vraagstukken en perspectieven voor de toekomst en nieuwe impulsen; lezingen, culturele manifestaties.
- Meer inbreng van jongeren en aandacht oudere doelgroepen.
- Effect- en impactmeting gerealiseerd.

Coördinatie: Airborne Museum 'Hartenstein'

'Het AMH vertelt als kenniscentrum en enige museum in Nederland het verhaal rondom de Slag om Arnhem voor een (inter) nationaal publiek, dat op zoek is naar kwalitatieve ontspanning en/of een plek van herinnering; in een tijdperk van toenemende interesse voor persoonlijke geschiedbeleving en authenticiteit. De tentoonstellingen kenmerken zich door de combinatie van herinneren, beseffen en beleven.' Om nieuwe groei aan te kunnen heeft het museum een masterplan opgesteld, met als doelstelling om te vernieuwen door onderbenutte potentie te gaan gebruiken en het museum klaar te maken voor de toekomst. De planvorming wordt gefaseerd gerealiseerd en behelst zowel grootschalige restauraties van het exterieur en het interieur van de 19de eeuwse buitenplaats (Rijksmonument), als een grootschalige herinrichting van de museale presentatie. Inmiddels zijn er een aantal fasen in uitvoering en wordt de laatste fase voorbereid. (de tentoonstellingen voor nu onder Beseffen 'geboekt').

Kernpartners: YOUCEE, Bridge to the Future, Bridge to Liberation, Platform Militaire Historie Ede, Driel- Polen, Airbornegemeenten.

Netwerkpartners: Stichting Musea en Herinneringscentra, Platform Herinnering WO2, WO2GLD, Omroep Gelderland, RBTKAN, Stichting Vredeseducatie, diverse universiteiten, Liberation Route Europe, onderwijs PO, VO, MBO, HBO, WO, Eusebius Kerk, e.v.a.

Samengevat Beseffen 19 -22:

		2019	2020	2021	2022
AMH	Watership down, educatie Museale herinrichting	400.000**	100.000*	200.000	200.000
Bridge to the Future	Conferentie, Jongerentraject Be Aware	40.000	35.000	35.000	-
Platform Militaire Historie Ede	Wisseltentoonstellingen Tussen de Linies	10.000	10.000	10.000	10.000
Driel - Polen	Upgraden Educatie, uitbreiding informatiecentrum,	15.000 5.000	2.500		10.000
Bridge to Liberation Experience	Educatie – illustratiekaarten	15.000			
Youcee	Conferenties Canadees Kunstwerk	10.000 20.000	15.000	15.000	15.000
Airborne Region projecten	Deskundigheidbevordering vrijwilligers middels bijeenkomsten AMH Ontwikkeling e-learning module RBTKAN/Visit Veluwe	8.000 6.000	8.000	4.000	4.000
		529.000	170.500	264.000	239.000

*AMH in overleg met provincie aanvraag ihkv GH voor 100.000.

**AMH in overleg met provincie ingebracht in aanvraag GH voor 350.000. Vraag aan gemeenten totaal 50.000. Totale kosten 1.650.000. Waarvan 750.000 vfonds al eerder is toegekend. Overig en fondsen nog te dekken 500.000, de fondsenwerving daarvoor meegenomen in dekking.

- AMH – Voor missie zie hierboven.

- Watership Down (2020); Kernwaarden van democratie. Kindertentoonstelling gebaseerd op het boek van Richard Adams ter ere van zijn 100ste geboortedag. Het verhaal is gedeeltelijk gebaseerd op zijn ervaringen tijdens WO2 en Market Garden. Samenwerking met de familie en het museum heeft de wereldprimeur. Educatie is in de begroting meegenomen.
- Het Airborne Museum ‘Hartenstein’ is de centrale spil in de regio. En staat al even in de steigers. In 2019 wordt de restauratie opgeleverd. Naast de lopende tentoonstellingen verzorgd AMH dan een buitententoonstelling door een bekende fotograaf die veteranen heeft geportretteerd. Elementen zullen ook in Airborne at the Bridge in Arnhem te zien zijn.
- In de winter 19/20 gaat het museum dicht. In die periode wordt de laatste hand gelegd aan Fase 3 van het Masterplan en dat betreft de museale herinrichting. Het samenbrengen van de tentoonstellingen met de belevenis zoals die nu is. Om de belevenis rondom de Slag nog sterker te maken en om beter uitgerust te zijn voor de groei van de publiekstromen. Daar is geen plafond qua bezoekers maar wel qua ruimte.
- De voorgenomen tentoonstelling Meanwhile in Germany is verplaatst naar 2021; Duits perspectief tijdens de Slag om Arnhem. Vanuit multi-perspectief het verhaal rondom Market Garden beter te belichten; dit keer vanuit de Duitsers en de situatie in Duitsland zelf. Samenwerkingsverband met Engelse en Duitse universiteiten. Educatie is in de begroting meegenomen.

- BttF – ‘Stimuleert bewustwording op het gebied van oorlog, vrede en vrijheid door kunstzinnige initiatieven en gelegenheden voor gedachtewisseling en meningsvorming. Bridge to the Future verbindt

in de jaarlijkse conferentie en met het jongerentraject Be Aware lessen uit het verleden aan actuele vraagstukken en perspectieven voor de toekomst.

- Voor extra activiteiten rondom conferentie en educatie gaat BttF meerjarig haar netwerk en de output van deze activiteiten vergroten.

- PMHE – ‘De stichting wil het genoemde militaire erfgoed in standhouden en tegelijkertijd het maatschappelijk en historisch besef vergroten voor doeleinden als studie, educatie, toerisme en promotie.’

- In de jubileumjaren 2019 en 2020 willen we in vier wisselexposities het verhaal vertellen van de Tweede Wereldoorlog in Ede. Geïnspireerd door WO2Gld realiseren ze ‘Tussen de linies. Ede 1935-1945’ met aandacht aan de lokale WO2 geschiedenis. Het project richt zich naast volwassen- en schooleducatie ook op herdenkingstoerisme.

- St. Polen-Driel – ‘Het doel is het laten voortbestaan van de nagedachtenis aan de bijdrage van de 1ste Poolse Onafhankelijke Parachutistenbrigade aan Operatie Market Garden. De Stichting tracht haar doel onder meer te verwezenlijken door te herdenken, informeren en betrekken.’

- Door het jaar heen wordt Stichting Driel-Polen gevraagd om lezingen te verzorgen voor verenigingen, business clubs en andere belangstellenden. Ze willen de lezing verbeteren en uitbreiden met brede verhaal over Polen 1939-45 en bijdrage WO2.
- Uitbreiding van informatiecentrum: Ooggetuigenissen, glas-in-loodraam brigade, documenten en objecten toevoegen.

-Youcee – ‘Op verzoek van veteranen, organiseren we een week voor binnen en buitenlandse scholen, waarin de studenten leren over de geschiedenis van Operatie Market -Garden, waarin gediscussieerd wordt over relevante problemen in de wereld en tevens actief deelgenomen wordt aan de herdenkingen in Arnhem, Ede, Driel en Oosterbeek.’

- Bijdrage programma en maatregelen om deelnemers herkenbaar te maken als groep: De “YOUCEE”groep is overal aanwezig, maar niet als zodanig herkenbaar voor het grote publiek. Door dit te veranderen, krijgt de aanwezigheid van deze jongeren een inspirerende functie.
- Aanbieden van kunstwerk: Voor 75-jarige herdenking aanbieden van kunstwerk, gemaakt door Canadese kunstenaars.

- B2LX – ‘Samen de impact van oorlog en de waarde van vrijheid beleven, door te leren van de verloren Slag om Arnhem, middels een hoogwaardig evenement bij de John Frostbrug, waar we samen de waarde van vrijheid nu en vooral wat daar nu voor nodig is, ervaren; samen kiezen voor vrede en vrijheid. Bridge to Liberation Experience is de enige herdenkingsexperience van Nederland waarin heden, verleden en toekomst met elkaar wordt verbonden.’

- Om de persoonlijke impact van de historie goed over te brengen in de taal van de jeugd wordt in samenwerking met het Airborne Museum een reeks van historische gebeurtenissen van de Slag om Arnhem vertaald in illustraties/ cartoons. De illustraties vormen samen de basiseducatiekaart van de Slag. Persoonlijke impact van leeftijdsgenoten in een andere tijd wordt gekoppeld aan de personages van het Koffertjesproject van het Airborne Museum. Deze kaart wordt aan alle middelbare scholen in de regio aangeboden met daarop de verbinding naar het totale educatieprogramma. De illustraties zijn de perfecte manier om de Slag in één oogopslag aan alle doelgroep voor te schotelen. De losse tekeningen zijn makkelijk online of elders te delen.

8.6 Beleven en de extra kosten

Beleven in het woordenboek: bijwonen, doorbrengen, doormaken, ervaren, gewaarworden, iets leren kennen, iets ondervinden, meemaken, ondergaan, ondervinden, overbrengen,

tegenkomen, van iets getuige zijn, voelen, wat men meemaakt. Allemaal begrippen in de actieve stand. Zoals onuitwisbare indrukken uit het verhaal van de Slag opdoen die bijdragen aan herdenken en beseffen van het waarom ooit en het voorkomen van later. Concerten, wandel-fiets-, en autoroutes, tentoonstellingen, battlefield tours per bus of via de immerse kracht van nieuwe en oude media bekijken waar wat te zien was en is.

De Airbornegemeenten willen inwoners, recreanten en toeristen zoveel mogelijk in hun eigen taal de Airborneregio laten ervaren, of beter laten voelen, met een jaar rond eigentijds en aantrekkelijk programma van activiteiten waarbij beleving voorop staat. Ze dragen bij aan het besef dat vrijheid verbindt en van onschatbare waarde is om te behouden. Zoals bij Beseffen al is geconcludeerd is de scheiding tussen Beleven en Beseffen enigszins arbitrair. Het vakmanschap publieke ervaringen te laten ondergaan past hier wel duidelijk. B2LX lijkt de rol van coördinator het meest te passen.

Doelen 19/22

Geslaagd wanneer:

- partijen zich hebben gevonden in een duurzame overlegstructuur waarin wordt samengewerkt aan het jaarlijks gemeenschappelijk programma met thema's en met behoud van eigen identiteit,
- er een met elkaar afgestemd thematisch programma is, gekoppeld aan de drie secties Herdenken, Beseffen en Beleven, en dat leidt tot meer bezoek aan jaarlijkse activiteiten en evenementen het hele jaar door met een accent september,
- het verhaal van de Slag om Arnhem breed bekend is binnen en buiten de regio en de lessen van toen worden verbonden aan de actualiteit, de krachtige en eigentijdse bovenregionale meertalige communicatie, marketing en promotie het hele jaar door meer belangstelling en bezoek genereren aan sites en activiteiten,
- de Slag om Arnhem een prominent onderdeel vormt van het herinneringstoerisme in Gelderland als wel van de verhaallijn van Operation Market Garden en in de internationale Liberation Route, waarbij de mobiele mogelijkheid recreatief, educatief en informatief de regio te verkennen wordt verstevigd en vergroot,
- de verantwoordelijkheid van alle activiteiten en evenementen bij de respectievelijke organisaties en instellingen ligt.

Resultaten:

- Inrichting commissie.
- Er is sprake van meer samenhang en samenwerking zodanig dat het in de beleving van de regio meerwaarde oplevert voor bezoekers.
- Er is koppeling met jaarthema's, meertaligheid en diversiteit in doelgroep benadering.

- Blijvend verbindingen zoeken met andere op recreatie gerichte partijen door proactieve benadering bijv. kennisdeling.
- Al wat ontwikkeld wordt door de bril van latere bruikbaarheid halen. Ook evenementen of onderdelen of verslagen ervan kunnen wellicht elders ingezet. Als verhaal of als marketing item.
- Blijvende aandacht voor uitbreiding, ontwikkeling en upgrade routes.
- Afstemming van plannings en agenda's, informeren over plannen voor en door samenwerkingspartners.
- Verbreding programma buiten september, meer bezoekers naar 'vaste' locaties en aandacht voor professionele, receptieve en actieve storytelling waar(mee) de herinnering aan de Slag om Arnhem wordt uitgedragen voor zowel inwoners/recreanten als (inter)nationale toeristen.
- Door organisaties in verbinding te brengen met lokale ondernemers en horeca, kunnen er ideeën ontwikkeld worden op het gebied van arrangementen, spaaracties en andere mogelijkheden voor sponsoring. Via lokale ondernemersverenigingen kan de verbinding gelegd worden of verder uitgebouwd worden. Voor verbinding met de horeca is samenwerking met RBT-KAN van belang.
- Effect- en impactmeting: het bezoek aan sites en evenementen is wel in beeld, maar het verblijf -of de impact gerelateerd aan de Slag om Arnhem wordt (nog) niet apart geregistreerd.
- Verantwoordelijkheid van alle activiteiten en evenementen bij de respectievelijke organisaties en instellingen.

Coördinatie: Stichting Bridge to Liberation.

‘Samen de impact van oorlog en de waarde van vrijheid beleven, door te leren van de verloren Slag om Arnhem, middels een hoogwaardig evenement bij de John Frostbrug, waar we samen de waarde van vrijheid nu en vooral wat daar nu voor nodig is, ervaren; samen kiezen voor vrede en vrijheid. Bridge to Liberation Experience is de enige herdenkingsexperience van Nederland waarin heden, verleden en toekomst met elkaar wordt verbonden.’ (de evenementen en media onder Beleven ‘geboekt’)

Kernpartners: Bridge to the Future, Bridge to Liberation Experience
Driel-Polen, Airborne Museum ‘Hartenstein’, St. Airborne
Wandeltocht, Dropping Ede, Bridge to Bridge loop,
Airbornegemeenten

Netwerkpartners: Platform Herinnering WO2, WO2GLD, Omroep Gelderland,
RBTKAN, Liberation Route Europe, diverse ontwikkelaars website
en apps, Regio Veluwe, Regio Nijmegen, NTR, Ambassades, Liberty
Concerts, Dropping Zoene.v.a.

Samengevat Beleven 19-22:

		2019	2020	2021	2022
Driel - Polen	Upgrade Route Overbetuwe	25.000			
	Evenement Driel -Polen	13.000			
Airborne Region Projecten	Mobiele meertalige GPS website in combinatie met regio verhalenproject AirborneStories (educatie en toerisme) www.airborne-region.nl met actuele agenda met Airborne ader per auto/bustour ineen (mogelijk interregionaal ontwikkelen Market Garden)	150.000 (45.000 website/redactie en 3x 35.000 voor nieuwe routes)	35.000 <i>(toevoegen routes)</i>	35.000 <i>(toevoegen routes)</i>	
	Ontwikkeling Arrangementen RBTKAN	4.000	4.000	4.000	4.000
	Eenmalige ontwikkeling bebording Airborneregio fysiek	gemeente pm			
Airborne Museum 'Hartenstein'	Upgrade Perimeter Route	50.000			
Eusebius kerk	Multimediale tentoonstellingen	25.000			
Bridge to Liberation	Experience, Liberty	*650.000	175.000	125.000	125.000
	Documentaire	overig/ pm	***(350.000)		
Bridge to the Future-War Requiem	War Requiem 2019, Arnhemse Psalm 2020	75.000	50.000		
Luchtlandingen	Evenement Ginkelse Hei	Ede overig/ pm 11 LMB pm	pm	pm	pm
Stichting Jan Hilgers	Wings for Freedom, airshow	***300.000			
Politie Sport Vereniging Renkum	Airborne Wandeltocht	8.500	8.500	8.500	8.500
		1.300.500	272.500	172.500	137.500

*B2L heeft van provincie al toezegging voor 50.000 voor 2019. Extra vraag in overleg aan GH 150.000. Van Arnhem nu 200.000 (niet delen met vfonds en prov) voor 2019. Bij vfonds verzoek in overleg voor 300.000. Nationaal event. Hier nu de extra vraag GH/vfonds plus gemeente.

**ST JH vraagt in overleg met vfonds 100.000 en provincie 150.000. De gemeente Ede wordt 50.000 gevraagd.

*** valt buiten de 9 mnd aanvraag i.h.k.v GH. Voor eventuele meerjarentoekenning moet de vraag aan vfonds 50% en provincie 50% wel meegenomen worden. Wel de 175.000 voor gemeentebegroting nu meegenomen.

- B2LX– missie zie bij Beseffen

- Vele verhalen van de Slag om Arnhem van veteranen zijn reeds bekend. Hun verhalen opgetekend. In de docu The Pilgrimage willen we een ander aspect laten zien. In samenwerking met het Airborne Museum, de NTR en Omroep Gelderland brengen we een docu over het leven ná de Slag om Arnhem. Wat voor impact heeft deze verloren slag nog steeds op het leven van de veteranen, hun familie en de bevolking van Arnhem? Wat brengt de veteranen, hun kinderen en kleinkinderen jaarlijks terug naar Arnhem en wat betekent het voor de Arnhemmers van nu? Na 75 jaar wordt de verloren strijd, die alle hoop destijds op de bevrijding weg nam, jaarlijks nog steeds groots herdacht. Het is juist nu belangrijker dan ooit om de vriendschappelijke band

en de pelgimstocht te duiden. De documentaire is Engelstalig met NL-ondertiteling zodat we deze ook in Groot-Brittannië of elders kunnen uitzenden.

- Tijdens een vernieuwend gratis publieksevenement met educatie- en participatieprojecten verbinden van generaties met belevingen zodat er een nieuwe gefundeerde basis voor gedenken in de toekomst ontstaat. Nieuwe generaties brengen nieuwe of andere behoeftes met zich mee. Traditioneel herdenken is niet meer vanzelfsprekend als de 1^e generatie er niet meer is. *'Wie het verleden niet kent, zal geen greep krijgen op de toekomst'* Het is noodzakelijk om de verhalen van toen te vertellen om zo de impact van oorlog en de waarde van vrijheid door te geven. In 2019 en 2020 werken we toe naar internationale edities van de experience waarin multi-perspectief op de Slag om Arnhem wordt gegeven. In 2019 staan 4 perspectieven centraal die in september 1944 op hetzelfde moment op en bij de brug waren. Een Arnhemse burger, een Engelse majoor die op de brug is gesneuveld, een Duitse SS-commandant. en aandacht voor de Poolse inzet. De NPO zal opnamen maken (t.b.v. live uitzending of registratie) daarmee wordt een groot landelijk publiek bereikt. De 11 Luchtmobiele Brigade is gevraagd een bijdrage te leveren.

- BttF-st. War Requiem – missie zie bij Beseffen

- De uitvoering van het indrukwekkende War Requiem van Britten, monumentale aanklacht tegen geweld, minder publiek dan het concert aan de Frost brug maar niet minder indrukwekkend en historisch zeer passend.
- Speciaal in 2020 wordt de Arnhemse Psalm uitgevoerd, waarin het dramatische verloop van de Slag om Arnhem wordt bezongen. Herman Strategier, die tijdens destijds ook uit Arnhem moest evacueren, componeerde dit werk in opdracht van de Gemeente Arnhem voor de viering van tien jaar bevrijding in 1955. Het werk is in de regio lang niet uitgevoerd en het 75e kroonjaar vraagt om een herneming.

- St. Driel –Polen – missie zie bij Beseffen

- Op zondagmiddag 22092019 zal de gemeente Overbetuwe in coördinatie met St D-P een evenement organiseren. Hieraan zullen 11LMB en de 6 Airborne Brigade uit Polen deelnemen. Muzikale omlijsting zal verzorgd worden door Muziekvereniging Concordia uit Driel en de Militaire band uit Krakau Polen.
- Om de fysieke en immateriële plaatsen van herinnering te behouden voor het nageslacht, moeten de betekenissen van deze verschillende plaatsen beter worden ontsloten voor belangstellenden. Dit is te bewerkstelligen door de historische betekenis van de afzonderlijke plaatsen die herinneren aan de Poolse strijd bij Driel te onderzoeken en beschrijven. Hiermee worden de gebeurtenissen en de verhalen verbonden aan een plaats in het dorp, waardoor de mogelijkheid ontstaat deze plaatsen te bezoeken en geschiedenis op locatie te beleven.

- Stichting Airborne Region, Airbornestories en bezoekerswebsite

- AirborneStories 2.0. In Arnhem functioneert nu de wandelroute app. Er is de mogelijkheid dit op te schalen als regioproject naar andere gemeenten. Zowel Ede, Renkum en Overbetuwe zien de kansen routes aan te bieden aan volwassenen richting toerisme als. De apps maken zijn te vinden op de mobiele website van SAR. Met één opslag en waar je ook bent en hoe je je ook vervoert direct overzicht en informatie over de Airbornelocatie waar men zich bevindt of naar op weg is. In plaats van een reguliere website is de in een combinatie met een GPS gestuurde route apps uniek in Nederland. De routes verhalen op de apps beleef je bijv. in Driel of op de Ginkelse Hei in het 'decor' waar het zich afspeelde. Met beeld en geluid beleef je het verhaal. Augmented Reality. Maar je kunt de verhalen ook op je hotelkamer beluisteren. Het geeft ook de mogelijk over de grenzen van de regio via auto of bus op locatie al informatie te krijgen in de vorm van film, hoorspel, informatie over locaties, musea, foto's van vroeger, ooggetuigenmateriaal, concerten die hebben plaatsgevonden, en toeristische informatie, enz. En die in alle gelaagdheid te ervaren. Een actuele agenda (gekoppeld aan RBTKan database) laat zien wie waar open is en wat waar te doen is en welke andere toeristische of Gelders Arcadische

informatie er is. De routes sluiten aan op de bestaande wandel- en fietsroutes. Er dient een duidelijke dramaturgie op te komen die de identificeerbare ingang biedt gekoppeld aan de 'grote verhalen in de regio. De kosten zitten hem voor een groot gedeelte in bij elkaar brengen van wat er is en redactioneel toevoegen wat kan en het bouwen van apps en site.

- Airborne Museum 'Hartenstein' – zie missie bij Beseffen

- De noordelijke en de zuidelijke lus van de perimeterwandeling rondom het Airborne museum 'Hartenstein' volgen voor een belangrijk deel de frontlijn van het geallieerde bruggenhoofd in september 1944. Bij de Britse en Poolse luchtlandingen vanaf 17 september bij Wolfheze, Renkum, Ede en Driel zijn bijna 12.000 man betrokken. Deze kregen al snel met zware Duitse tegenstand te maken. De route is verouderd en toe aan vernieuwing.

- Eusebius Kerk - De kerk is het hart van de stad; een historische plek waar ruimte is voor ontmoeting, cultuur en bezinning en een van de belangrijkste trekpleisters in de Arnhemse binnenstad.

- De Nacht van Eusebius zal in 2019 een programma presenteren rondom het gegeven van de veerkracht van burgers in oorlog en wederopbouw. De evacuatie van bewoners en het gebombardeerde Arnhem destijds laten zich koppelen aan de verwoestingen die we dagelijks tot ons krijgen zoals die in de steden van Syrië. Samen met culturele partners als museum Arnhem, Generale Oost wordt gewerkt aan een multimediale presentatie, met video-installatie en fotografie, en vanuit het WO2 perspectief van de kerk zal een kleine tentoonstelling te zien zijn.

- Luchtlandingen Ginkelse Hei – levend houden luchtlandingen

- De Airborne Luchtlandingen zullen in september 2019 een spectaculairder karakter krijgen. Partner de 11 Luchtmobiele Brigade zal naast de 'reguliere dropping' zich inzetten om een vollediger beeld te schetsen van hoe de aanvoer vanuit de lucht en luchtlanding zich destijds heeft afgespeeld. Een plus variant t.o.v. een regulier jaar.

- Stichting Jan Hilgers - In 2010 is de stichting Jan Hilgers Memorial Airshow opgericht, met als doel een Airshow in Ede te organiseren, ter nagedachtenis aan de eerste vlucht die in Nederland, boven Ede, door Jan Hilgers werd uitgevoerd. De in 2010 georganiseerde vliegshow werd een daverend succes en trok ruim 42.000 bezoekers.

- Wings of Freedom, augustus 2019. Opening voor de regio. Een Airshow waarmee herdenken en vieren hand in hand gaan. Het doel van deze show is om zowel het geallieerde perspectief als het Duitse perspectief in de lucht en op de grond in beeld te brengen. Oude vliegtuigen uit de hele wereld zullen te zien zijn en er wordt getoond hoe een militair vliegveld er in 1944 uitzag. Educatie krijgt een plek tijdens de eerste dagen. Evenement met een ziel.

- Politie Sport Vereniging Renkum - Het bestuur van de Politie Sport Vereniging Renkum, de organisator van de Airborne Wandeltocht, stelt zich tot doel ieder jaar de tocht te organiseren met respect en aandacht voor de heroïsche strijd in 1944. Een deel van de opbrengst van de tocht is bedoeld om Engelse en Poolse veteranen met begeleiders naar Oosterbeek en Driel te laten komen tijdens de herdenkingsperiode om onze dankbaarheid jegens hen te uiten.

- Sinds 1947 wordt jaarlijks op de eerste zaterdag in september de Airborne Wandeltocht gehouden, het betreft de grootste eendaagse herdenkingswandeltocht ter wereld. De tocht staat in het teken van de opofferingen van geallieerde militairen in de periode 17 - 26 september 1944 in de Airborne regio voor onze vrijheid.

Om m.n. jongeren intensiever te betrekken bij de regionale historie is het noodzakelijk om een actief en educatief jeugdproject te hebben, niet alleen voor de jeugd uit Oosterbeek, maar ook voor de jeugd uit de gehele Airborne regio. In 2019 en daarna wordt dat ontwikkeld.

Deelnemende groepen krijgen ieder jaar een herinneringsprijs met een historische verwijzing in beeld en/of tekst naar 1944, naast de deelnemende groepen willen we m.n. in een jubileum jaar (2019 en voor de AW 2021) ook onze honderden vrijwilligers danken voor hun inzet en betrokkenheid gedurende zeer vele jaren.

Sinds 2016 kunnen wandelaars de Wandel App downloaden, vooralsnog gratis. Om de App up to date te houden en te gebruiken als (informatie over Airborne) ondersteuningsmiddel tijdens de Wandeltocht is het noodzakelijk de App te actualiseren.

9 Begroting en dekkingsplan i.h.k.v. Gelderland Herdenkt

Aanvraag i.h.k.v. Gelderland Herdenkt/Masterplan Airborne Region voor extra kosten. Uitgaande van de WO2GLD 9 maanden kalender in het 75ste kroonjaar die leidend is in het plan GH. In het totaalbedrag op verzoek van de Provincie ook meegenomen de vraag vanuit Airborne Museum 'Hartenstein'. Onder de totalen nog de projecten waar contact over geweest.

Op aangeven van de provincie is hier nu het onderscheidt in 50% provincie en (mogelijk) vfonds en 50% gemeenten en overige inkomsten. De voorgenomen dekking is daarbij, op aangeven van de provincie opgeteld vanuit de projecten als regiodekking voor het totaal. Per project is de verdeling verschillend.

Hier nu niet de reguliere jaarlijks terugkerende kosten maar de projectkosten die nodig zijn in 2019-2020 in het kader van GH. Projecten die een (inter) nationale' uitstraling en/of een (inter) regionaal effect hebben. De werkelijke kosten voor gemeenten liggen vele malen hoger alleen al vanwege de projecturen. En daarnaast lopen de reguliere kosten, aanvragen vanuit een andere sector, kosten voor marketing en/of de plus voor het 75ste kroonjaar voor lokale projecten.

De focus in de aanvraag GH nu op kroonjaar 2019-2020. We hopen uiteraard ook de intentieverklaring uit 2016 meerjarig te verzilveren en de verduurzaming van de inzet in het kroonjaar de jaren erna te kunnen bestendigen. Diverse partijen, met evenementen met nationale uitstraling hebben al gesproken met of vfonds of provincie of met beiden. Aangegeven in cursief.

Kosten Airborne Region Gelderland Herdenkt (9mnd) en meerjaren begroting.

	2019	2020	2021	2022	Totaal	
Airborne Region, Projecten	170.000	170.000	<i>170.000</i>	<i>170.000</i>	680.000	
Herdenken gemeenten	pm	pm	<i>pm</i>	<i>pm</i>	pm	
Beseffen	529.000	170.500	<i>264.000</i>	<i>239.000</i>	1.202.500	
Beleven	1.300.500	272.000	<i>172.000</i>	<i>137.500</i>	1.882.000	
10% marge nog mogelijk nakomende aanvragen	100.000	100.000			200.000	
Totaal per jaar	2.099.500*	712.500**	<i>606.000</i>	<i>546.500</i>	totaal	3.964500

* TOTAAL te delen 2019 2.099.500 - 150.000 (B2LX vraag prov) - 300.000 (B2LX vraag vfonds) - 150.000 (st. JH/Wings vraag prov) - 100.000 (st.JH/Wings vraag vfonds) - 350.000 (AMH/museaal vraag prov) = 1.049.500 over voor verdeling. 200.000 (B2LX vraag gemeenten niet meegenomen in totaal GH (prov/vfonds)

** TOTAAL te delen 2020 712.500 - 100.000 (AMH vraag provincie) = 612.500 over voor verdeling.

Dekkingsplan GH (50% provincie en vfonds) focus 2019/20 (9mnd)

	2019	2020	Totaal 19/20	2021	2022
Provincie/vfonds 50%	1.612.125	559.375	2.171.500	449.500	409.875
overleg			Extra provincie		
<i>(provincie)</i> Al overleg B2LX Al overleg Wings op verzoek prov/AMH	200.000 150.000 350.000		<i>Prov.(350.000)</i>		
<i>(vfonds)</i> Al overleg B2LX Al overleg Wings	300.000 100.000				

*de kosten voor B2LX september 2020 niet mee in de vraag van GH 19/20

Dekkingsplan GH (50% gemeenten en overigen) focus 2019/20 (9mnd)

	2019	2020	Totaal 19/20	2021	2022
Gemeenten en overig 50%	1.587.375 (165.000)	153.125	1.740.500 (165.000)	406.500	386.625
opbouw					
Gemeenten totaal* (Luchtlanding) <i>(lokale projecten niet meegerekend)</i> Sponsors, fondsen, elders nog in aanvraag	487.375 (165.000) 1.100.000	153.125 <i>samen met 2019</i>		156.500 250.000	136.625 250.000

*de kosten van gemeenten liggen in realiteit hoger. De luchtlanding is essentieel onderdeel van 9 maanden kalender en daarom wel zichtbaar gemaakt.

10 Bijlage

10.1 Regioregelingen (niet begroot alleen als idee geopperd)

Hieronder een voorbeeld schets van twee mogelijke programma's gericht op Beseffen en Beleven. Voor nu niet letterlijk zo bedoeld maar ter inspiratie. Wanneer de regio een rol gaat spelen in de verdeling van gelden is het goed zoeken naar de best mogelijk strategische en diplomatieke invalshoek. Ter overweging wellicht ook voor andere regio's. Het geeft in ieder geval de mogelijkheid de late vragen die ook op ons en de gemeenten afkomen te kanaliseren.

Röhring creëren door calls en pitches

Cultuur maakt de Slag en Poppies Iedereen Doet Mee geven de kans de regio te verbinden en het gelijk te ontginnen netwerk in pro-actieve stand te krijgen. Doordringen tot in de haarvaten. De kennis vanuit de regio geeft de mogelijkheden te verknopen waar dat mogelijk is en het verhaal van de Slag tot in wijk, straat of school of ander podium zichtbaar te maken. Het geeft een unieke kans buiten gebaande paden te treden en constante media-aandacht te genereren. Inspiratiedagen verbinden de aanvragers, makers en hun ideeën. Luisteren naar elkaars pitches alleen is waardevol. Mogelijke doelen:

- naar een breder gedragen commitment in de regio,
- nieuwe dwarsverbanden veroorzaken,
- borging van netwerk ter versteviging en verbinding van Airborneregio,
- inzet verhalende kracht professionals en inzet in wijk en straat,
- sterke persmomenten creëren,
- inspiratiedagen met best practices en uitwisseling onderling.

Cultuur maakt de Slag

Hiervoor te organiseren inspiratiedagen op Airbornelocaties voor culturele partners in de regio. Best practices en brainstormen in onverwachte combinaties door koppeling met bijv. vervoer, onderwijs, horeca. Graag zouden we samen met professionele cultuurmakers (theater, muziek, musea, media) middelgrote projecten ontwikkelen. Compositieopdrachten of herdenkingsmuziek voor jonge componisten /groepen/ensembles, theateervoorstellingen, docus's, korte kleine exposities op onverwachte plekken met archieven, enz. We zoeken naar culturele organisaties die hun programmering openstellen en binnen de thema's publieksactiviteiten willen ontwikkelen. Of instellingen die een passend project willen 'inkopen'. Voorwaarde is dat men minimaal eenzelfde bedrag inlegt of daar elders ook (meer) financiering voor vindt. Hieronder, ter inspiratie, foto's uit de momenteel rondreizende installatie Guilty Landscapes van theatermaker Dries Verhoeven.

Poppies, iedereen doet mee

Graag willen we dat de regio in 19/20 bruist. Daarvoor willen we het enthousiasme onder inwoners aanwakkeren en ze uitdagen 75 kleinere poppies projecten gekoppeld aan het jaarthema te ontwikkelen. Geïnspireerd op het bekende concept Grassroots uit Canada dat in verder verleden in Nederland in het primair onderwijs werd uitgezet om projecten bottom-up te ontwikkelen. Het kunnen activiteiten in de wijk zijn of op scholen of waar dan ook. Idealiter zijn de ontwikkelde activiteiten overdraagbaar naar weer anderen en publieksgericht werken is ook hier de eis. Onder het mom van vele handen maken licht werk zouden we de aandacht voor het verhaal van de Slag om Arnhem een stimulans kunnen geven door deze werkwijze met elkaar voor elkaar te krijgen. Voorwaarde eenzelfde bedrag inleggen als aangevraagd. Het zal via lokale kranten voor röhring zorgen en daarmee in de haarvaten van de regio.

